

Beschermingsplan hamster 2000 - 2004

landbouw, natuurbeheer
en visserij

Wageningen, 1999

Rapport Directie Natuurbeheer nr. 41
Wageningen, 1999

Het rapport kan schriftelijk of telefonisch worden besteld bij het IKC Natuurbeheer te Wageningen, onder vermelding van code 'R-41' en het aantal gewenste exemplaren. De kosten per exemplaar bedragen f. 15,00. Een acceptgiro wordt bijgevoegd.

Aan de realisering van dit beschermingsplan hebben meegewerkt:
De leden van het Hamster overleg Limburg:

- Bureau Natuurbalans - Limes Divergens, Nijmegen.
- Alterra, Wageningen.
- Provincie Limburg, Afdeling Groen, Maastricht.
- Vereniging Das en Boom, Beek-Ubbergen.
- Vereniging Natuurmonumenten, Eindhoven.
- Dienst Landelijk Gebied, Roermond.
- Limburgs Landschap, Arcen.
- Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- LNV-Directie Zuid, Eindhoven.

Tekst: R. Krekels, Bureau Natuurbalans

Foto's: R. Krekels, Bureau Natuurbalans

Basisontwerp: Plano-Design, Den Haag

Vormgeving,
lay-out en druk: JB&A, Wateringen

Uitgave: Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer
Bezoekadres: Marijkeweg 24, Wageningen
Postadres: Postbus 30, 6700 AA Wageningen
Telefoon: 0317 - 474 801
Fax: 0317 - 427 561

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1 Inleiding	7
2 Soortbeschrijving	9
2.1 Leefgebieden	9
2.2 Leefwijze	11
2.3 Ontwikkeling in verspreiding en aantallen (verleden en heden)	12
2.4 Ecologische relaties	13
3 Beleidsaspecten	15
3.1 Beleidsuitspraken	15
3.2 Positie op rode lijsten	16
3.3 Internationale betekenis	16
3.4 Internationale afspraken	16
3.5 Hamsterbescherming in Nederland vanaf 1994	17
4 Doelstelling	19
5 Knelpunten	21
5.1 Kennisleemte	22
5.2 Kennisoverdracht	22
5.3 Ruimtelijke ontwikkelingen	22
5.4 Omvang en kwaliteit van leefgebieden in relatie tot agrarische bedrijfsvoering	23
5.5 Organisatie hamsterbescherming	24
6 Maatregelen	25
6.1 Inventarisatie	25
6.2 Noodopvang en fokprogramma	26
6.3 Wetgeving	27
6.4 Ruimtelijke ordening	27
6.5 Maatregelen in kernleefgebieden	28
6.6 Maatregelen in de verbindingszones	36
6.7 Maatregelen buiten de kernleefgebieden	37
6.8 Coördinatie hamsterbescherming	38
6.9 Onderzoek	39
6.10 Monitoring en evaluatie	39
6.11 Educatie en voorlichting	40

7 Actieplan	41
7.1 Planperiode en fasering	41
7.2 Financieel overzicht beschermingsplan hamster	42
Samenvatting	45
Summary	46
Geraadpleegde Literatuur	47
Bijlagen	49

Voorwoord

In Nederland komt de hamster alleen voor op de löss- en leemgronden van Zuid- en Midden-Limburg. Deze populatie is van internationaal belang aangezien een niet onaanzienlijk deel van de Westeuropese populatie in Nederland te vinden is (Lina & van Ommering, 1994).

Vanaf 1994 groeit het besef dat er ook voor de hamster specifiek soortenbeleid nodig is. Daarom heb ik de hamster ook opgenomen in het Plan van Aanpak Soortenbeleid. De belangrijkste actie uit dit Plan van Aanpak is het opstellen van beschermingsplannen voor een aantal prioritaire soorten.

Dit beschermingsplan is tot stand gekomen door een goede samenwerking tussen een aantal organisaties en overheden. Een deel van de maatregelen is zelfs al in 1999 gestart, waarbij de betrokken partijen hun eigen verantwoordelijkheid hebben genomen. Hiervoor wil ik dan ook mijn dank uitspreken naar deze organisaties en overheden.

[5

De looptijd van dit beschermingsplan is de periode 2000 - 2004. Het beschermingsplan voorziet erin dat er tussentijdse aanpassingen mogelijk zijn op onderdelen. In 2004 zal bekeken worden op welke wijze het beschermingsplan zal worden voortgezet.

De uitvoering van dit beschermingsplan kan volgens mij ook alleen maar slagen indien de samenwerking wordt voortgezet. Laten wij samen de handen uit de mouwen steken om zodoende te trachten de hamster te behouden voor Nederland.

DE STAATSECRETARIS VAN LANDBOUW,
NATUURBEHEER EN VISSERIJ,

G.H. Faber

6]

1 Inleiding

De hamster staat er momenteel in Nederland slecht voor. De vrees is gerechtvaardigd dat de hamster binnen afzienbare tijd uitsterft. In grote delen van de aangrenzende landen Duitsland en België is de situatie niet veel beter en elders in Europa is de toestand van de hamsterpopulaties op veel plaatsen ook kritiek.

De nationale wetgeving en internationale verplichtingen vereisen de bescherming van de hamster en zijn leefgebied. Nederland treft op grond van het Verdrag Biologische Diversiteit, de Conventie van Bern en de Habitatrichtlijn, maatregelen voor de instandhouding van in het wild voorkomende soorten en hun natuurlijk verspreidingsgebied. Het Natuurbeleidsplan (1990) en het daarin aangegeven gebiedenbeleid, samengevat onder de naam Ecologische Hoofdstructuur (EHS), geeft daarbij invulling aan het algehele natuurbeleid.

Voor een aantal soorten, waaronder de hamster, zijn echter specifieke maatregelen nodig omdat de soort niet afdoende wordt beschermd binnen de natuur- en bosgebieden van de EHS. Voor deze soorten is het van belang om de kwaliteit van het landelijk gebied als geheel te verbeteren. Het Plan van Aanpak Soortenbeleid (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1996) voorziet daarom in het opstellen van beschermingsplannen voor circa dertig soorten en het versneld uitvoeren van soortgerichte maatregelen. De hamster staat bovenaan de lijst met zoogdieren waarop dit specifieke soortenbeleid van toepassing is. Er komen nog hamsters voor in Nederland en er zijn kansen voor herstel van zijn leefgebieden. De biologie van de soort biedt perspectieven voor de toekomst.

De doelstelling van dit plan is de hamster te behouden voor de Nederlandse fauna door:

1. Het op korte termijn beschermen van de (rest)populaties die mogelijk nog voorkomen in Zuid- en Midden-Limburg en het onder gecontroleerde omstandigheden fokken en uitzetten van hamsters.
2. Het realiseren van 500 hectare samenhangend hamsterkernleefgebied, bestaande uit elf kernleefgebieden waar per kernleefgebied een levensvatbare populatie hamsters duurzaam kan overleven.
3. Via de hamsterbescherming een extra aanzet geven voor het creëren van duurzame akkerlandschappen in Midden- en Zuid-Limburg, met zodanige kwaliteit dat daarin ook de hamster kan overleven.

Het doel is verder geconcretiseerd in tweeënveertig actiepunten die in de planperiode van 2000 - 2004 zullen worden uitgevoerd.

8]

2 Soortbeschrijving

De kleurrijke hamster (*Cricetus cricetus*) is bijna niet te verwarren met andere knaagdieren. Op de oranjebruine vacht zijn op de kop, hals en nek witte vlekken te zien. De poten zijn wit en de buik is, in tegenstelling tot de 'tamme' goudhamster, zwart gekleurd met witte vlekjes. De kop-romplengte is ongeveer 18 tot 27 centimeter, met een vrij korte staart van drie tot zeven centimeter.

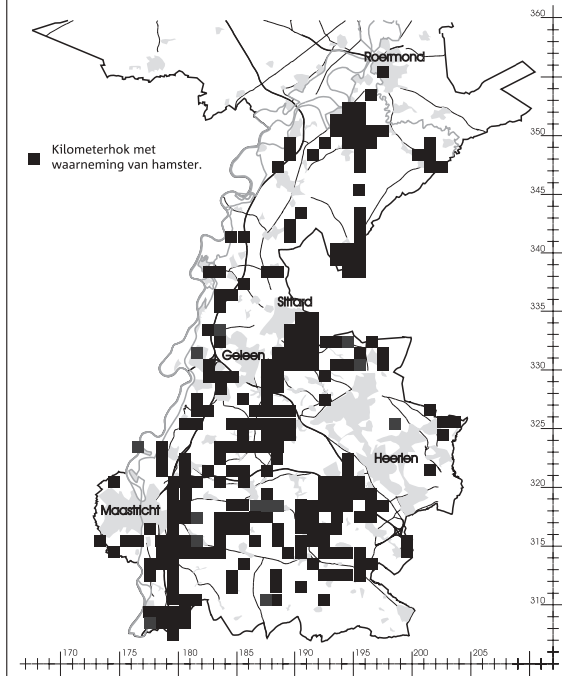
2.1 Leefgebieden

De verspreiding van de hamster is beperkt tot Zuid- en Midden-Limburg ten zuiden van Roermond. In figuur 1 is aangegeven waar de hamster in het verleden is waargenomen (1a: periode 1970 - 1993, 1b: periode 1994-1997). De hamster komt bij voorkeur voor op löss- en leemgronden, die voldoende stevigheid en een goede ontwatering bieden voor het bouwen van zijn burcht. Maar ook bepaalde leemhoudende zandgronden voldoen.

De hamster is gebonden aan een open, agrarisch landschap. In graanakkers, vooral tarwe-, rogge- en gerstakkers, maar ook in percelen met (suiker)bieten, mosterd en in boomgaarden zijn burchten gevonden. Daarnaast worden hamsters aangetroffen in kruidenrijke, lijnvormige landschapselementen, zoals ruigten en bermen. Graslanden, maïsakkers en bossen worden daarentegen gemedend.

figuur 1a

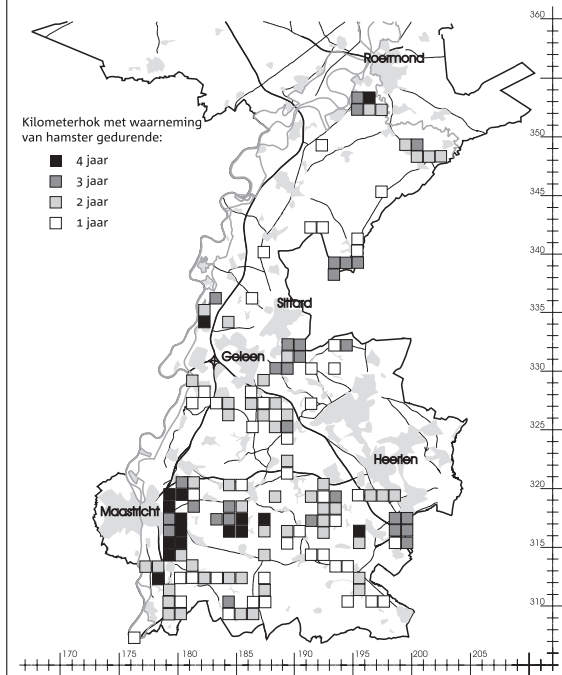
Figuur 1a. Verspreiding van de hamster in de periode 1970 - 1993, naar Lenders en Pelzers (1986) en archiefgegevens Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (uit Krekels & Gubbels, 1996).

10]

figuur 1b

Figuur 1b. Verspreiding van de hamster in de periode 1994-1997 (uit van Apeldoorn & Nieuwenhuizen 1998).

2.2 Leefwijze

Burchten

Iedere hamster heeft zijn eigen burcht en alleen tijdens de voortplantingsperiode verdragen soortgenoten elkaar. De toegang tot de burcht bestaat veelal uit één schuine pijp en één of meer loodrechte valpijpen. De ondergrondse gangen kunnen 1 tot 5 meter lang zijn. In de burcht zijn één of meer nest- en voorraadkamers te vinden. De kamers en gangen bevinden zich op een diepte van 0,3 tot 1 meter (zie figuur 2).

Voortplanting

In de periode van april tot september plant de hamster zich voort. Gewoonlijk werpt een vrouwtje twee tot drie maal in een jaar. Het aantal jongen ligt meestal tussen de zes en tien dieren per worp. Na een zoogperiode van drie weken verlaten de jongen de burcht. Na hun eerste winterslaap zijn de jonge vrouwtjes uit het vroegste nest al geslachtsrijp.

Voedsel

Het grootste deel van de dag verblijft de hamster in zijn burcht. In de avond of in de vroege ochtend verlaat hij voor enkele uren zijn burcht om te foerageren. Hamsters verzamelen in de omgeving voedsel, slaan dit op in hun wangzakken en brengen het vervolgens naar de burcht. Alhoewel de hamster in principe een alleseter is, gaat zijn voorkeur uit naar plantaardig voedsel. In het voorjaar eet hij groene delen, wortels of zaden van diverse kruidachtige planten als Klaproos, Paardebloem, Melkdistel, Weegbree en Herderstasje. Naast dit plantaardig voedsel eet de hamster soms dierlijk voedsel, o.a. insecten, slakken, regenwormen, kikkers en kleine zoogdieren. Wanneer de graangewassen in de nazomer rijp zijn, worden voornamelijk graankorrels gegeten (tarwe, gerst, rogge, haver). Stukken van bieten en aardappelen alsmede luzerne, fruit en noten worden eveneens genuttigd.

Hamsteren

In de (na)zomer beginnen hamsters met het aanleggen van een wintervoorraad. Genoemde plantaardige producten worden hiervoor gebruikt. Adulte mannelijke hamsters kunnen eerder met hun verzamelactiviteiten beginnen dan adulte vrouwelijke hamsters, die tot in augustus bezig kunnen zijn met de verzorging van jongen. Laat in het seizoen geboren jongen moeten ook laat in het seizoen gaan hamsteren. De voedselvoorraad van adulte mannetjes is aan het begin van de winterslaap daarom vaak het grootst.

Overwintering

In oktober - november gaan hamsters in winterslaap, bij een temperatuur onder de 9 à 10°C. De pijpen worden van binnen dichtgestopt met grond. Adulte mannetjes gaan als eerste in winterslaap, gevolgd door adulte vrouwtjes en juveniele dieren. Af en toe worden de dieren wak-

ker om te eten van de aangelegde voedselvoorraad. Het einde van de winterslaapperiode ligt rond maart - april, bij een buitentemperatuur van 5 à 10°C.

Ruimtegebruik

Algemeen wordt aangenomen dat de home-range van een hamster enkele honderden vierkante meters bedraagt (Grulich, 1986; Seluga & Stubbe, 1996; Seluga et al, 1996; Stubbe et al, 1997). Het territorium van de hamster is beperkt tot enkele tientallen vierkante meters rondom de burcht. Mogelijk gebruikt de hamster tijdens zijn leven meer landschapselementen in zijn leefgebied. Het is niet uitgesloten dat de dieren net als bij sommige andere knaagdiersoorten een seizoensbeweging vertonen en na de oogst de akker verlaten en in lijnvormige landschapselementen een (winter)burcht aanleggen.

12]

2.3 Ontwikkeling in verspreiding en aantallen (verleden en heden)

De recente ontwikkelingen laten een duidelijke achteruitgang zien van de hamster. In 1994 werd voor het laatst een grote inventarisatie uitgevoerd (Krekels & Gubbels, 1996). In totaal werd in de verschillende deelgebieden een gemiddelde achteruitgang van 74% geconstateerd ten opzichte van de periode 1970-1993. Naast de achteruitgang in de aantallen kilometerhokken waar nog hamsters aanwezig waren, werd een afname in de dichtheden geconstateerd. In bijna de helft van de kilometerhokken met aanwezigheid van hamsters is slechts één burcht per km-hok aangetroffen.

In 1998 zijn de gegevens van de periode 1994 - 1997 nader onderzocht door IBN-DLO en anderen (van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998). De achteruitgang zet verder door, zoals blijkt uit het kleiner wordende areaal (figuur 1a en b). Ook onderzoek van de provincie Limburg en Natuurmonumenten in deze periode maakte duidelijk dat de hamster in veel leefgebieden volledig is verdwenen.

NB.: Van juli tot september 1999 heeft opnieuw een inventarisatie plaatsgevonden. De eindrapportage van deze inventarisatie is op 1 november 1999 beschikbaar.

Verwachtingen voor de toekomst

Veel ontwikkelingen in het landelijk gebied zijn niet bevorderlijk voor de overleving van de hamster. Veel leefgebieden verdwijnen door stedenbouwkundige en infrastructurele werken en de kwaliteit van de resterende leefgebieden gaat achteruit. Versnippering van de leefgebieden bemoeilijkt een duurzaam voortbestaan van populaties. Bij de voortzetting van de huidige autonome ontwikkelingen zal de hamster in Nederland dan ook binnen korte tijd uitsterven.

Oorzaken achteruitgang

De achteruitgang van de hamster in zijn verspreidingsgebied is het gevolg van een aantal, onderling samenhangende factoren. De belangrijkste zijn:

- *verkleining en versnippering van de leefgebieden*

Het omzetten van graanakkers in weilanden, maïsakkers of bos en het verlies van akkers door bebouwing en infrastructurele werken betekent een directe verkleining van het leefgebied van de hamster. De onderlinge samenhang tussen de leefgebieden is op veel plaatsen verloren gegaan. Het resultaat is versnippering van populaties. Recent onderzoek (van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998) toont het belang aan van een populatiestructuur, waarbij populaties met elkaar in verbinding staan en sprake is van duurzame (netwerk) populaties (Opdam et al, 1993).

- *afname kwaliteit van het akkerlandschap*

Het is niet geheel duidelijk hoe het voedselpakket van de hamster er in de verschillende jaargetijden uitziet. De huidige graanakkers vormen tijdens de aanwezigheid van rijpe(-nde) graankorrels in ieder geval voedselgebied voor de hamster. Of de hamster vóór de vruchtzetting voldoende voedselaanbod heeft is ook een vraag, maar na de oogst zijn de meeste akkers nagenoeg kaal en bieden nauwelijks voedsel. Het volledig en efficiënt oogsten in het najaar zorgt er voor dat na de oogst weinig voedsel op de akkers overblijft. Met name vrouwtjes en jonge dieren die in het najaar gaan hamsteren zullen in deze situatie nauwelijks nog een voorraad kunnen aanleggen of moeten daarvoor een groot gebied afzoeken. De grotere inspanning die een hamster in het huidige akkergebied moet leveren om aan voedsel te komen heeft mogelijk een matige algehele conditie tot gevolg. De kans op overleving van de winterslaap en de reproductie kunnen daardoor afnemen. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat het gebruik van bestrijdingsmiddelen ook een directe invloed heeft op de hamster naast de indirecte invloed via zijn voedsel, de akkerkruiden en kleinere diersoorten. Het komt nog steeds voor dat muizen op akkers bestreden worden door gifkorrels aan de randen van de akkers te leggen. Hamsters kunnen hier ook van eten en daardoor sterven.

[13]

2.4 Ecologische relaties

De hamster stelt eisen aan de algemene kwaliteit van het akkerlandschap. Hij leeft in het buitenland vooral in akkers waar nog veel akkerkruiden voorkomen, die tot voor kort ook op Nederlandse akkers werden aangetroffen (o.a. Klaproos, Korenbloem en diverse Wikkesoorten). De eventuele maatregelen voor de bescherming van de hamster komen daarom niet alleen de hamster ten goede, maar ook andere dieren en planten van het akkerlandschap. De botanische waarde van akkers kan

zeer groot zijn. Ook veel bijzondere plantensoorten zijn afhankelijk van een of andere vorm van aangepast akkerbeheer. Tegenwoordig zijn diverse soorten extreem zeldzaam geworden: roggelelie, bolderik, korensla, klein spiegelklokje, huttentut en naaldekervel. Het juiste akkerbeheer kan er aan bijdragen dat een groot aantal van deze typische akkerkruiden zich weer kan vestigen en handhaven (Hofmeister & Grave, 1987; Beije et al, 1994).

Het akkerlandschap biedt niet alleen aan de hamster maar ook aan andere, eveneens sterk bedreigde en karakteristieke diersoorten een leefgebied. Dit geldt met name voor een groot aantal vogelsoorten. Kenmerkende en ernstig bedreigde soorten zijn grauwe gors, geelgors, kwartel, patrijs en veldleeuwerik. Maatregelen voor de hamster zullen een positieve uitwerking op deze soorten hebben. Omgekeerd kunnen maatregelen die voor andere soorten worden getroffen in het voordeel van de hamster werken. Voorbeelden zijn maatregelen voor patrijzen (Herstelplan leefgebieden Patrijs, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1991), dagvlinders (Beschermingsplan dagvlinders, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1989) en akkerkruiden (Beschermingsplan akkerplanten, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, in voorbereiding).

14]

Voor de hiervoor genoemde soorten vormen kruidenrijke akkers een belangrijk onderdeel van het leefgebied. Dit geldt ook voor roofvogels als torenvalk, kiekendieven en buizerd. Bedreigde soorten zoals kerkuil, patrijs en das foerageren op dergelijke akkers. De natuurreservaten in Nederland liggen vaak nog versnipperd in het landschap. Kruidenrijke akkers en bermen kunnen een belangrijke rol spelen als verbindende elementen. Ook voor de hamster zijn lijnvormige landschapselementen met voldoende ruigte- en kruidenvegetaties van groot belang bij de verspreiding binnen en tussen de leefgebieden.

Bloemrijke akkers hebben ook een recreatieve en landschappelijke waarde als onderdeel van een aantrekkelijk akkerlandschap. Akkers met korenbloemen en klaprozen worden gezien als een verfraaiing van het landschapsbeeld. De recreatieve waarde van het akkerlandschap kan bij een hamstervriendelijk beheer letterlijk opbloeien en de leefbaarheid van het platteland ten goede komen. Het spontaan weer opkomen van akkerkruiden zal alleen plaatsvinden op plekken waar nog kiemkrachtig akkerkruidenzaad in de grond aanwezig is.

3 Beleidsaspecten

3.1 Beleidsuitspraken

Het internationale belang van de hamster komt tot uitdrukking in twee internationale overeenkomsten: de Conventie van Bern en de Habitatrichtlijn. Beide overeenkomsten zijn door de Nederlandse overheid ondertekend en vormen een belangrijke basis voor de beschermingsmaatregelen (zie § 3.4).

In het Plan van Aanpak Soortenbeleid (Tweede Kamer, december 1996) staat de hamster vermeld als een van de soorten die in aanmerking komen voor een soortbeschermingsplan. Het soortenbeleid van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij dient mede om de soorten te beschermen die afhankelijk zijn van de algehele kwaliteit van het landelijke gebied. De hamster is een goed voorbeeld van een soort die niet voldoende profiteert van de bescherming van de huidige natuur- en bosgebieden en van de beheersgebieden in de Ecologische Hoofdstructuur van het Natuurbeleidsplan. Hoewel er twee ondersoorten worden onderscheiden (Mitchell-Jones et al, 1999) is de genetische variatie binnen het verspreidingsareaal onvoldoende bekend. Een van de ondersoorten (*C.c. canescens*) lijkt specifiek voor het Nederlands-Belgisch-Duitse deel van het areaal en kan dus relevant beschouwd worden voor het thema van het behoud Genetisch kapitaal zoals beschreven in het Natuurbeleidsplan.

Dit sluit aan op de internationale verplichting tot behoud van biodiversiteit (Verdrag Biologische Diversiteit, 1992). Een nevendoelstelling van het soortenbeleid is de draagvlakvergroting voor het natuurbeleid. Door de hamster, die een kenmerkende (doel)soort is voor akkergebieden (Bal et al, 1995), meer aandacht te geven wordt de acceptatie vergroot voor het algehele natuurbeleid bij de betrokken belangengroepen en worden andere overheden, particulieren en grondgebruikers gestimuleerd om mee te werken aan de realisatie van de hoofddoelstelling van het natuurbeleid.

De provincie Limburg geeft in haar natuurbeleid (Nota natuur en landschapsbeheer 2000 - 2010, provincie Limburg, 1999) specifieke aandacht aan de bescherming van bedreigde soorten. De hamster wordt hierin aangeduid als prioritaire soort. Dit betekent dat met voorrang aandacht en middelen zullen worden ingezet voor de bescherming van de hamster en zijn leefgebieden in Limburg.

3.2 Positie op rode lijsten

De hamster is in de 'Rode lijst van bedreigde en kwetsbare zoogdieren in Nederland' (Lina & van Ommering, 1994) van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij ingedeeld in de groep OG (= onvoldoende gegevens). Uit de inventarisatie van 1994 (Krekels & Gubbels, 1996) kwam naar voren dat de hamster op basis van de Rode lijst criteria geclassificeerd dient te worden als 'kwetsbaar' tot 'bedreigd'. Inmiddels blijkt uit gegevens van de periode 1994-1997 dat de soort 'ernstig bedreigd' is in zijn voortbestaan (van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998).

3.3 Internationale betekenis

De hamsterpopulatie in Nederland is van internationaal belang aangezien één van de twee onderscheiden ondersoorten (*C.c. canescens*) in het noordwestelijk deel van het verspreidingsareaal voorkomt. De populaties in België, Nederland en Duitsland vormen de basis voor deze ondersoort (Mitchell-Jones et al, 1999). De Westeuropese populaties zijn echter gering in omvang en gaan nog achteruit in aantal en samenhang. Dit geldt voor alle drie de genoemde landen hoewel verspreidingsgegevens onvolledig zijn (Christiaens & Verwaerde, 1998; van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998; Stubbe & Stubbe, 1998; Backbier et al, 1998). Ook in andere Europese landen is de achteruitgang groot (Stubbe & Stubbe, 1998). In landen van Midden- en West-Europa staat de hamster eveneens op de rode lijst. In Duitsland en Frankrijk is de hamster uit enkele gebieden volledig verdwenen.

3.4 Internationale afspraken

De noodzaak om beschermende maatregelen voor de hamster te treffen komt voort uit internationale verplichtingen op het gebied van behoud van biodiversiteit (Verdrag Biologische Diversiteit, 1992) en de bescherming van in het wild voorkomende soorten en hun habitats (Conventie van Bern en EU-Habitatrichtlijn). De Conventie van Bern richt zich op bescherming van de Europese flora en fauna. De hamster staat in bijlage 2 van deze conventie op de lijst met de streng beschermde diersoorten. Vanuit deze conventie zijn de ondertekenaars de verplichting aangegaan om de leefmilieus van deze soorten te beschermen, daarbij samen te werken en daarover te rapporteren.

De Habitatrichtlijn heeft als hoofddoel het behoud van de biologische biodiversiteit te bevorderen. De richtlijn dient er voor te zorgen dat speciale beschermingszones worden aangewezen om het herstel of de handhaving van de natuurlijke habitats en soorten van communautair belang te waarborgen. Ook dient een aantal soorten, waarvoor geen speciale beschermingszones worden aangewezen, specifiek te worden

beschermd. De hamster wordt in dit kader genoemd in bijlage IV 'Dieren en plantensoorten van communautair belang die strikt moeten worden beschermd'. De soorten in deze bijlage verdienen middels maatregelen strikte bescherming in hun natuurlijke verspreidingsgebied.

Concreet komen daar de volgende verboden uit voort:

- Het opzettelijk vangen, doden of verstoren is verboden. Het beschadigen of vernielen van de voortplantings- of rustplaatsen is eveneens verboden.
- Het verhandelen en onder zich hebben van de hamster is verboden.
- Naast het voorkomen van het met opzet doden van dieren, dienen de lidstaten van de Europese Unie te onderzoeken of er sterfte door toeval plaatsvindt. Indien dat zo is dient het betreffende land maatregelen te nemen zodat het bij toeval vangen en doden geen significante weerslag heeft op de betrokken soorten.

3.5 Hamsterbescherming in Nederland vanaf 1994

[17]

De nationale verplichtingen die voortvloeien uit de Conventie van Bern en de Habitatrichtlijn zijn in de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd in de Natuurbeschermingswet (zie hoofdstuk 5). Het vangen of doden van een hamster is volgens deze wet verboden, evenals het zonder noodzaak verontrusten of verstoren, beschadigen of vernielen van zijn burcht.

De wet geeft de mogelijkheid tot het verlenen ontheffing van de verbodsbepalingen. Ontheffing is volgens het Besluit ontheffingen en vrijstellingen Natuurbeschermingswet (Stb. 1994, 486) mogelijk indien er geen andere bevredigende oplossing bestaat voor de plannen die bedreigend kunnen zijn voor de hamster of zijn burchten én er geen afbreuk wordt gedaan aan het streven de hamsterpopulatie in zijn natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan. Een ontheffing kan worden verleend:

1. in het belang van de bescherming van de wilde flora en fauna en van de instandhouding van de natuurlijke habitats;
2. ter voorkoming van ernstige schade aan met name gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden en wateren en andere vormen van eigendom;
3. in het belang van de volksgezondheid en de openbare veiligheid, of om andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en voor het milieu gunstige effecten;

4. ten behoeve van onderzoek en onderwijs, repopulatie en herintroductie van deze soorten, alsmede voor de daartoe benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten of
5. ten einde het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt aantal exemplaren van een soort te vangen, te plukken of in bezit te hebben.

Vooraf het begrip “om andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard” in de derde voorwaarde kan leiden tot verschillen in interpretatie. Jurisprudentie over dit begrip bestaat nog niet tot nauwelijks.

Of ook de leefgebieden, inclusief de tijdelijke en potentiële leefgebieden en de verbindingszones daartussen, van de hamster in voldoende mate duurzaam kunnen worden beschermd is onzeker. Een belangrijk deel van het verspreidingsgebied van de hamster bevindt zich buiten de Ecologische Hoofdstructuur van het Natuurbeleidsplan, waardoor bescherming van hamsterbelangen op gebiedsniveau tot nu toe extra moeilijk is.

18]

In 1994 hebben het Natuurhistorisch Genootschap, de provincie Limburg en het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij een eerste aanzet gegeven voor de bescherming van de hamster. In dat jaar is een inventarisatie uitgevoerd en een eerste plan voor bescherming van de hamsters opgesteld (Krekels & Gubbels, 1996). In de daarop volgende jaren zijn op vrijwillige basis specifiek hamstervriendelijke gedoogovereenkomsten en beheerspakketten afgesloten met agrariërs. Ook natuurbeschermingsorganisaties hebben zich actief ingezet voor het behoud van de hamster. Natuurmonumenten startte een campagne voor de hamster en voerde aanvullend onderzoek uit naar de verspreiding. Waterleiding Maatschappij Limburg beheert een aantal van haar terreinen hamstervriendelijk. Onder voorzitterschap van de directie Zuid van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is het Hamsteroverleg Limburg (HOL) gestart. Via dit overleg vindt afstemming en overleg over hamsterbescherming plaats met onder meer Dienst Landelijke Gebied (DLG), provincie Limburg, landbouworganisaties, Vereniging Natuurmonumenten, Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL), Staatsbosbeheer, Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Stichting Het Limburgs Landschap, de Vereniging Das en Boom en Alterra.

4 Doelstelling

Bij de voortzetting van de huidige autonome ontwikkelingen zal de hamster binnen afzienbare tijd uitsterven. De voortdurende achteruitgang van de kwaliteit van het akkerlandschap en de toenemende versnippering vragen om snelle actie ter bescherming van de hamster. Planologische ontwikkelingen in het Limburgse landschap waarbij grote oppervlakten potentiële hamsterleefgebied zullen verdwijnen spelen daarbij een belangrijke rol.

Het beschermingsplan hamster zal allereerst voorzien in het beschermen van de laatste hamsters en de veiligstelling van een aantal kansrijke kernleefgebieden. Op de lange termijn is er meer nodig. Niet het individu, de hamster of de afzonderlijke burcht, maar de populatie zal in het beleid uitgangspunt voor het herstel en behoud van de hamster in Nederland zijn. Duurzaam beheer van het akkerlandschap zal de instandhouding van de hamster op populatieniveau moeten garanderen.

[19]

Doelstelling:

De hamster behouden voor de nederlandse fauna.

Internationale en nationale afspraken verplichten Nederland tot duurzame bescherming van de hamster in zijn natuurlijke leefgebied. Daarom zijn de doelstellingen van dit plan gericht op zowel de hamster zelf als op zijn leefgebied, voor zowel de korte als de langere termijn.

Voor de planperiode 2000 - 2004 is dit uitgewerkt in de volgende drie doelen:

1. *hamsters en hun burchten beschermen en uitsterven voorkomen.*

Daarvoor moeten op korte termijn de (rest)populaties die nog voorkomen in Zuid- en Midden-Limburg worden beschermd. Om uitsterven te voorkomen zullen daarnaast onder gecontroleerde omstandigheden hamsters worden gefokt en uitgezet zolang de populatie zich onder een kritische grens bevindt.

2. *voorwaarden scheppen voor de ontwikkeling van hamster-(netwerk) populaties.*

Eindoel is het duurzaam voortbestaan van de hamsterpopulatie in zijn natuurlijke leefgebied. Daarvoor moeten voldoende kernleefgebieden en hun samenhang, met een juiste inrichting en beheer, structureel worden veilig gesteld. Binnen de planperiode is hiervoor realisering van minimaal 500 hectare samenhangend hamsterkernleefgebied als doel gesteld, bestaande uit minimaal elf kernleefgebieden, waar per kernleefgebied een levensvatbare lokale populatie hamsters duurzaam kan overleven. Op grond van de huidige kennis wordt geschat dat daarvoor, onder optimale leefomstandigheden, bij benadering 150 - 200 dieren nodig zijn. Een voorwaarde is dat tussen deze populaties uitwisseling van hamsters plaatsvindt (van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998). De instandhouding van de soort op populatieniveau moet hiermee op korte termijn zijn gewaarborgd.

3. *via de hamsterbescherming een extra aanzet geven voor het creëren van duurzame akkerlandschappen in Zuid- en Midden-Limburg, met zodanige kwaliteit dat daarin ook de hamster kan overleven.*
Daarvoor is nodig dat de aandacht voor de hamster als specifiek vertegenwoordiger van een natuurlijk gezond akkerleefmilieu structureel in de besluitvorming wordt meegenomen. De duurzame instandhouding van de hamster op populatieniveau zal hierdoor op langere termijn voldoende moeten zijn gewaarborgd.

5 Knelpunten

De achteruitgang van de hamster is te wijten aan een aantal oorzaken. De belangrijkste knelpunten zijn te vinden op het vlak van regelgeving, op het gebied van kennis en voorlichting en in de omstandigheden in de leefgebieden van de hamster.

5.1 Kennisleemte

Kennis die nodig is voor de hamsterbescherming in Nederland is beperkt. Op de volgende gebieden doen zich lacunes voor.

- *Kennis van de hamster in Nederland*

Over de hamster zelf en over zijn gedrag is onvoldoende kennis aanwezig. De huidige verspreiding van de hamster in Nederland is onvoldoende bekend. Om een goed en effectief beschermingsbeleid uit te voeren zijn actuele verspreidingsgegevens van groot belang. Populatiekenmerken en aantallen ontbreken eveneens. Kennis over de levenswijze van de hamster in Nederland ontbreekt voor een groot deel. Hierdoor is bijvoorbeeld de benodigde omvang en kwaliteit van het habitat onvoldoende bekend, wat noodzakelijk is voor het nemen van de juiste beschermingsmaatregelen. Ook over het precieze ruimtegebruik en een juiste inrichting van verbindingzones is weinig bekend. De gevolgen van het huidige akkerbeheer op de voortplanting en de overleving van hamsters zijn onbekend. Voor het duurzame behoud van de hamster is deze kennis echter van wezenlijk belang.

- *Economische gevolgen van hamstervriendelijk beheer voor akkerbouw*

De akker is het belangrijkste leefgebied van de hamster. Het hamstervriendelijk beheer van de akkers, en de mate van inpasbaarheid in de bedrijfsvoering hebben economische consequenties voor de akkerbouw. Deze gevolgen voor de akkerbouwer en de akkerbouwgebieden zijn onvoldoende bekend. Deze kennis is nodig voor een effectief en efficiënt beleid ten behoeve van een multifunctioneel gebruik van het akkerlandschap en een verantwoord beheer van het akkerleefmilieu.

22]

- *Consequenties van internationale verplichtingen*
Er is in Nederland onvoldoende ervaring met de uitvoering van internationale verplichtingen voor het beschermen van een soort als de hamster. Een onderdeel van de internationale verplichtingen ten aanzien van speciale beschermingszones (art. 6 Habitatrichtlijn) is het compenseren van negatieve gevolgen van ingrepen in het gebied op de populatie(s). Afwijkingen van het beschermingsbeginsel zoals dat geldt voor soorten genoemd in bijlage IV van de Habitatrichtlijn, waaronder de hamster, zijn slechts toegestaan indien geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de soort (art. 16 Habitatrichtlijn). Afbreuk kan onder meer worden voorkomen door het treffen van compenserende maatregelen. Inzicht in een verantwoorde invulling van compenserende maatregelen en de werking ervan ten behoeve van soorten zijn nog onvoldoende bekend.
- *Consequenties voor nationale wetgeving*
Er is nog geen jurisprudentie over gebruik van de NB-wet voor de bescherming van belangrijke onderdelen van het hamsterleefgebied. Daardoor zijn de mogelijkheden voor toepassing daarvan en de handhaving nog niet geheel duidelijk (zie par. 6.3).

5.2 Kennisoverdracht

In het verleden heeft er met name een actiegerichte kennisoverdracht naar specifieke doelgroepen plaatsgevonden. Wat nog onvoldoende is gebeurd is een gerichte kennisoverdracht over bescherming van de hamster en zijn akkerleefmilieu naar alle doelgroepen. Om het draagvlak voor het hamsterbelang te vergroten is algemene voorlichting en educatie nodig. Voor agrariërs, andere beheerders en inrichters van het buitengebied moet kennis over hamstervriendelijk beheer structureel beschikbaar zijn.

5.3 Ruimtelijke ontwikkelingen

De achteruitgang van de soort is voor een deel te wijten aan het verlies van delen van zijn leefgebied. Wegen, stadsuitbreiding, industrieterreinen en andere infrastructurele werken verkleinen de leefgebieden of zijn oorzaak van versnippering binnen en tussen de verschillende leefgebieden. Daardoor zijn uitwisseling en herkolonisatie niet meer mogelijk. De problematiek binnen de ruimtelijke ordening is terug te voeren op een tweetal wezenlijke punten.

- De huidige verspreiding van de hamster is onvoldoende bekend (zie 5.1).
- De initiatiefnemer voor wijziging van de functie van een gebied is zelf verantwoordelijk voor het inzichtelijk maken van de gevolgen van de voorgestelde functiewijziging op de hamster en zijn leefgebied ter plaatse. Tijdens de planvorming is er vaak onvoldoende kennis voorhanden over de hamster en wordt de noodzaak tot een zorgvuldige afweging door de initiatiefnemer meestal niet onderkend omdat hij deze gevolgen van zijn belang niet afweegt tegen het nationale belang van instandhouding van de populatie(s) en hun leefgebied(-en).

[23]

5.4 Omvang en kwaliteit van leefgebieden in relatie tot agrarische bedrijfsvoering

De leefomgeving van de hamster staat sterk onder druk. Naast het verlies van leefgebieden door infrastructurele werken is de afname van het akkerbouwareaal, het gevoerde beheer door agrariërs en andere beheerders en de toenemende versnippering een belangrijke bedreiging voor de hamster.

Omvang

Hamsters hebben een voorkeur voor graanakkers en omringende landschapselementen, zoals (weg)bermen en kruidenrijke ruigten. De laatste decennia zijn veel akkers omgevormd tot graslanden of zijn langdurig in gebruik voor maïsteelt, omdat granen bedrijfseconomisch gezien steeds minder rendabel geworden zijn. Beide gebruiksvormen beperken de mogelijkheden voor de hamster aanzienlijk. Het totale leefgebied kan dan te gering worden voor het duurzame behoud van hamsterpopulaties.

Kwaliteit akkerbeheer

Het akkerlandschap heeft de laatste decennia grote veranderingen ondergaan. Kleine percelen zijn opgegaan in grote, efficiënter te bewerken akkers. Landschapselementen zijn daardoor steeds meer uit het landschapsbeeld verdwenen. Deze ingrepen lieten echter weinig ruimte voor andere organismen. Akkerkruiden verdwenen door bestrijdingsmiddelen, de hoge zaaidichtheid van het gewas en verdichting van de bodem. Voor de hamster is er na de oogst op de grote lege akkers niets meer te

halen. Een wintervoorraad aanleggen is een groot probleem en er is nauwelijks dekking. Met name vrouwtjes en jonge dieren die pas in het najaar gaan hamsteren kunnen in zo'n situatie nauwelijks nog een voorraad aanleggen of moeten daarvoor een bovenmatige inspanning leveren. Ook na de winter zijn er lange tijd nog geen eetbare gewassen, kruiden of dierlijk voedsel op de akker of in de directe omgeving te vinden.

De inspanning die een hamster in het huidige akkergebied moet leveren om aan voedsel te komen heeft wellicht een matige algehele conditie en een geringere kans op het overleven van de winterslaap tot gevolg en heeft mogelijk ook nog een negatief effect op de reproductie.

De hamster lijdt ook onder de intensievere grondbewerking. Bij diep ploegen vervallen niet alleen de ingangen maar raakt ook de volledige burcht in verval of raken dieren gewond. Ook de bestrijding van muizen en woelratten met vergiftigde graankorrels op met name bietenakkers kan hamsters het leven kosten.

24]

5.5 Organisatie hamsterbescherming

De bescherming van de hamster en zijn leefgebied wordt uitgevoerd door een groot aantal overheidsinstanties en particuliere organisaties. Afstemming en coördinatie van de werkzaamheden zijn gewenst om een effectieve en efficiënte hamsterbescherming in Nederland te kunnen blijven garanderen.

Ook met Duitsland en België zal samenwerking op dit vlak moeten worden gestart.

6 Maatregelen

De maatregelen om de hamster te beschermen zullen langs een aantal lijnen worden ingezet. De maatregelen voor de korte zowel als voor de lange termijn zullen tegelijk worden opgestart. De laatste hamsters redding is een eerste doel maar de bescherming van de hamster kan alleen succesvol verlopen indien de populaties op lange termijn duurzaam kunnen voortbestaan. Daarvoor zijn de inrichting van hamsterkernleefgebieden en de bescherming van het akkerleefmilieu noodzakelijk.

De maatregelen worden in de volgende paragrafen toegelicht en uitgewerkt tot actiepunten. In de actiepuntenlijst (par. 7.2) wordt aangegeven wie verantwoordelijk is voor de realisering, wie de actie uitvoert en hoe de actie wordt gefinancierd. In bijlage 4 is weergegeven welke beheerspakketten in de verschillende delen van het hamsterleefgebied inzetbaar zijn.

[25]

- 6.1 Inventarisatie van gebieden waar nog hamsters verwacht kunnen worden
- 6.2 Noodopvang en fokprogramma / uitzetprogramma opstarten
- 6.3 Wetgeving
- 6.4 Ruimtelijke ordening
- 6.5 Maatregelen in de kernleefgebieden
- 6.6 Maatregelen in de verbindingszones
- 6.7 Maatregelen buiten de kernleefgebieden
- 6.8 Coördinatie hamsterbescherming
- 6.9 Onderzoek
- 6.10 Monitoring en evaluatie
- 6.11 Educatie en voorlichting

6.1 Inventarisatie

De huidige verspreiding van de hamster is onvoldoende bekend en er zijn meldingen uit deelgebieden waar nog hamsters aanwezig kunnen zijn. Van juli tot september 1999 wordt geïnventariseerd in gebieden waar nog hamsters verwacht kunnen worden. De resultaten zullen op 1 november 1999 beschikbaar zijn. Waar nodig zullen ook na 1999 inventarisaties plaatsvinden.

Voor de inventarisatie is een gestandaardiseerde (voorlopige) inventarisatiemethodiek ontwikkeld. Deze methodiek is ook van belang om de toe- of afname in ruimte en tijd vast te kunnen stellen. Zo ontstaat voor het toekomstige beleid een goed inzicht in de populatie-ontwikkelingen. De provincie Limburg stelt een centraal meldpunt in voor hamsterburchten en zorgt ervoor dat de informatie wordt opgeslagen in een databank. Voor het gebruik (toegankelijkheid en toetsbaarheid) ervan zullen spelregels worden opgesteld.

- Actie 1 : Ontwikkelen gestandaardiseerde (en statistisch te analyseren) methode om de ontwikkeling binnen de soort te inventariseren en te evalueren. Gestart mei 1999.
- Actie 2 : Verspreidingsonderzoek naar het voorkomen van hamsters in 1999. Gestart juli 1999 / Afronding september 1999.
- Actie 3 : Opzetten meldpunt en databank voor gegevens over de hamsterverspreiding en het opstellen van gebruiksvoorschriften. Gestart juni 1999.

6.2 Noodopvang en fokprogramma

26]

In 1999 is door hamsterdeskundigen aangegeven dat de hamsterpopulatie een kritieke grens nadert of wellicht al is gepasseerd. Daarom heeft het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij toegestemd in de noodopvang van hamsters en het opstarten van een fokprogramma. Het fokken wordt onder verantwoordelijkheid van Diergaarde Blijdorp uitgevoerd. Begeleiding en coördinatie van het fokprogramma gebeurt door de begeleidingsgroep Fokprogramma. Voor het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is Alterra (Wageningen) lid van deze commissie. Het fokprogramma dient het uitsterven van de hamster en het verlies van genetisch materiaal te voorkomen. Voor de realisatie van het fokprogramma wordt samenwerking gezocht met o.a. Duitsland en België. Voor de onderdelen fokken, uitzetstrategie en uitzetlocaties worden werkprogramma's opgesteld. Kernleefgebieden die voldoende zijn ingericht en waar het juiste beheer wordt uitgevoerd komen als eerste in aanmerking voor het uitzetten of bijzetten van hamsters uit het fokprogramma. Daarvoor zal de begeleidingscommissie fokprogramma voorstellen doen.

Alle activiteiten in dit kader zullen zoveel mogelijk conform de "IUCN-guidelines for re-introduction" worden uitgevoerd.

Op basis van nieuwe verspreidingsgegevens kan het fokprogramma worden bijgesteld. De eerste keer zal de noodzaak daarvoor worden onderzocht op basis van het voorlopige resultaat uit actie 2, in september 1999.

- Actie 4 : Opstellen noodscenario ten behoeve van het afschermen van restpopulaties hamsters en het begeleiden van bijzet- en uitzetacties en realiseren opvanglocaties. Gestart mei 1999.
- Actie 5 : Opstellen van het werkprogramma "hamsterfok".
- Actie 5A : Begeleiding fokprogramma. Gestart mei 1999.
- Actie 5B : Herijken fokprogramma en eventueel bijstellen.
- Actie 5C : Inrichten buitenlocatie voor fokprogramma te Heer.
- Actie 5D : Beheer van buitenlocatie te Heer.
- Actie 6 : Opstellen van het werkprogramma "uitzetstrategie"
- Actie 7 : Opstellen van het werkprogramma "uitzetlocaties".
- Actie 7A : Evaluatie uitzetprogramma.
- Actie 7B : Inrichtingsmaatregelen op uitzetlocaties.
- Actie 7C : Beheer van uitzetlocaties.

6.3 Wetgeving

In 2000 kunnen de Flora- en Faunawet en de nieuwe Natuurbeschermingswet 1998 bijdragen aan een adequate bescherming van de hamster door de nadere invulling ervan. In beide wetten zijn daarvoor instrumenten opgenomen (over bescherming van gebieden c.q. leefgebieden). Op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 is het net als in de huidige Natuurbeschermingswet, mogelijk gebieden aan te wijzen als beschermd natuurmonument. De Flora- en Faunawet kent, naast de verbodsbepalingen voor de bescherming van soorten, de mogelijkheid plaatsen als beschermde leefomgeving aan te wijzen in verband met het voorkomen van beschermde inheemse soorten.

Voor een breder inzicht in de consequenties van de internationale verplichtingen voor soorten, de aanpak van de bescherming en op de manier waarop compensatie wordt vormgegeven kan het belangrijk zijn om te weten hoe andere landen hiermee omgaan. Deze informatie is nodig voor besluitvorming in beleid en uitvoering en voor het opstarten van internationale samenwerking.

Actie 8 : Formuleren hoe de wetgeving, zowel voor de bescherming van soorten als voor de bescherming van gebieden, optimaal is toe te passen voor de bescherming van de hamster en zijn leefgebied.

Actie 9 : Afspraken maken over planmatige aanpak van controle/handhaving.

Actie 10 : Nader onderzoeken, ook in internationaal verband, van de juridische en bestuurlijke consequenties van Europese verdragen en richtlijnen voor bescherming van soorten zoals de hamster.

[27]

6.4 Ruimtelijke ordening

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zal vroegtijdig afstemmen met de andere overheden in Limburg over toetsing van het hamsterbelang in het kader van ruimtelijke ordening en de Natuurbeschermingswet. Op deze wijze moet worden bereikt dat bij belangrijke functiewijzigingen in het landelijk gebied en rond stedelijke bebouwing in een vroeg stadium het belang van de hamster wordt onderkend en adequaat wordt behandeld.

Uiteindelijk moet worden gestreefd naar een duidelijke integratie van de hamsterbescherming in de ruimtelijke ordening.

Over een dergelijke basisbescherming van de hamster via de ruimtelijke ordening zijn in 1999 met de provincie Limburg afspraken gemaakt. Voor toetsing van bestemmingsplanwijzigingen in actueel/potentieel hamsterleefgebied zijn voorschriften opgenomen in de Handleiding Bestemmingsplannen ca.

Actie 11 : Inpassen toetsing + handhaving van gemaakte afspraken in het kader van hamsterbescherming en ruimtelijke ordening. Gestart in 1999.

Actie 12 : Afstemmen instrumenten Ruimtelijke Ordening / Natuurbeschermingswet / Flora- en Fauna-wet ten behoeve van een adequate hamsterbescherming.

6.5 Maatregelen in de kernleefgebieden

28]

Naast de algemene, beschermende maatregelen via sectorwetgeving (par. 6.3), ruimtelijke ordening (6.4) en algemene, kwaliteitsverbeterende maatregelen in het akkerlandschap (par. 6.7) zijn er in een aantal kernleefgebieden specifieke beheersmaatregelen voor de hamster noodzakelijk. Deze kernleefgebieden zijn een selectie uit het totaal aan nog aanwezig hamsterleefgebied in Zuid- en Midden-Limburg. De leefgebieden van de hamster zijn op basis van de huidige kennis weergegeven in figuur 3. De basis voor de aanwijzing van de leefgebieden is te vinden in het rapport Overlevingsplan Hamster (van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998). Het belangrijkste selectiecriteria daarbij was of binnen een gebied op de lange termijn een kernpopulatie kan overleven. Uit deze gebieden is een selectie gemaakt van 11 kernleefgebieden op basis van de volgende criteria:

- kan het gebied op lange termijn de overleving van een netwerk met daarin een kernpopulatie waarborgen (de mate van duurzaamheid),
- zijn er in het gebied meer jaren hamsters waargenomen en hoe recent zijn de waarnemingen,
- zijn er momenteel veel burchten in het gebied aanwezig,
- ligt het gebied in een verbindingssas.

Op deze wijze wordt invulling gegeven aan de doelen 2 en 3 (zie hoofdstuk 4).

De kernleefgebieden

Het beschermingsplan hamster zal zich speciaal richten op realisering van 11 kernleefgebieden (zie figuur 3). Samen met de verbindingsszones ontstaat zo een duidelijke ruggengraat van met prioriteit te beschermen hamsterkernleefgebied. De ligging van de kernleefgebieden is enerzijds gekozen op basis van de recente aanwezigheid van hamsters en anderzijds vanwege het strategische belang van de locaties binnen het totale leefgebied van de hamster in Limburg.

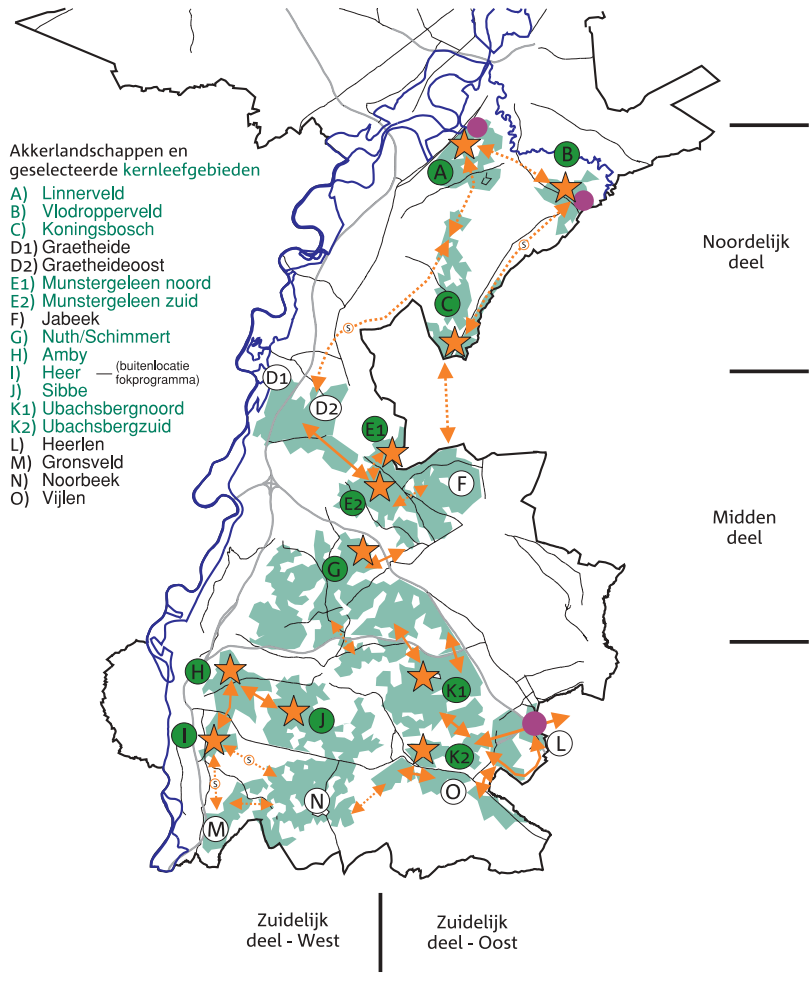
Het betreft de volgende gebieden:

Noordelijke deel;	Linnerveld, Vlodropperveld en Koningsbosch
Middendeel;	Munstergeleen (noord + zuid) en Nuth/Schimmert
Zuidelijke deel-oost;	Ubachsberg (noord + zuid)
Zuidelijke deel-west;	Sibbe, Amby en Heer

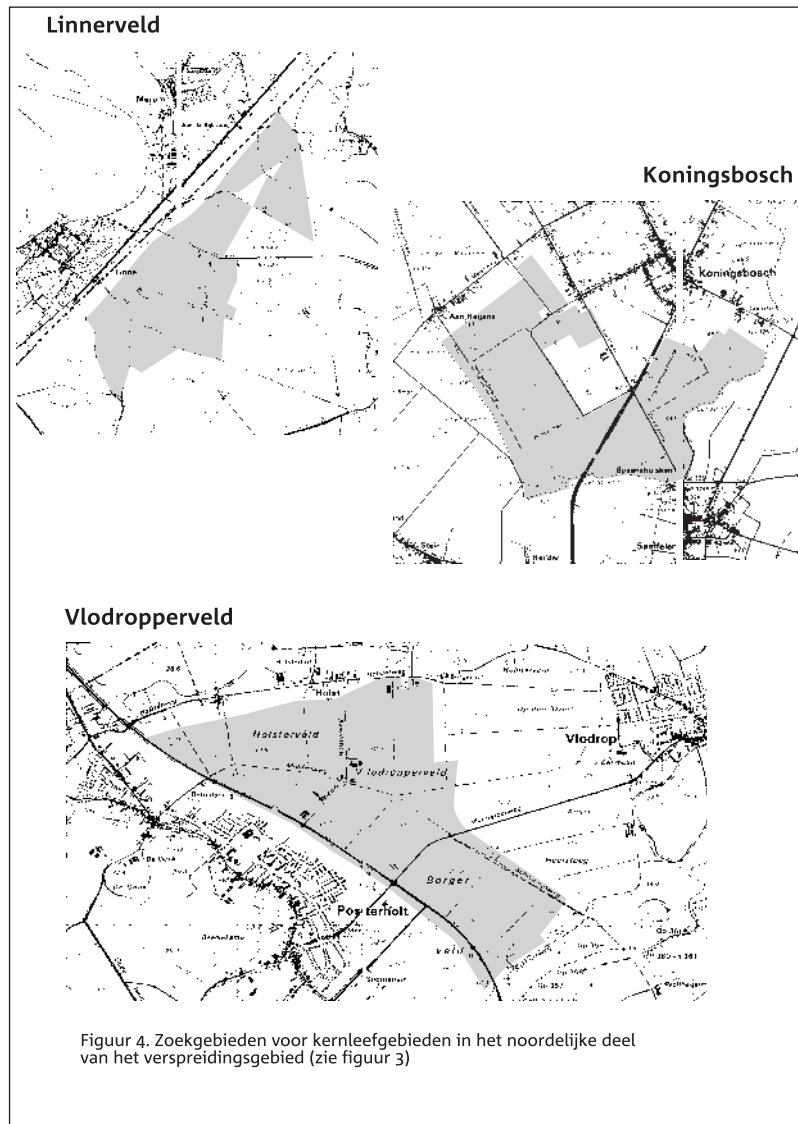
figuur 3

Figuur 3. Kernleefgebieden en verbindingzones voor de hamster.

- Leefgebied hamster
- Geselecteerde 11 kernleefgebieden (Beschermingsplan hamster)
- Extra hamsterleefgebieden (compensatiegebieden)
- Gewenste verbindingzone, met en zonder steunpunt (S)
- Verbindingzone zonder locatie-alternatief

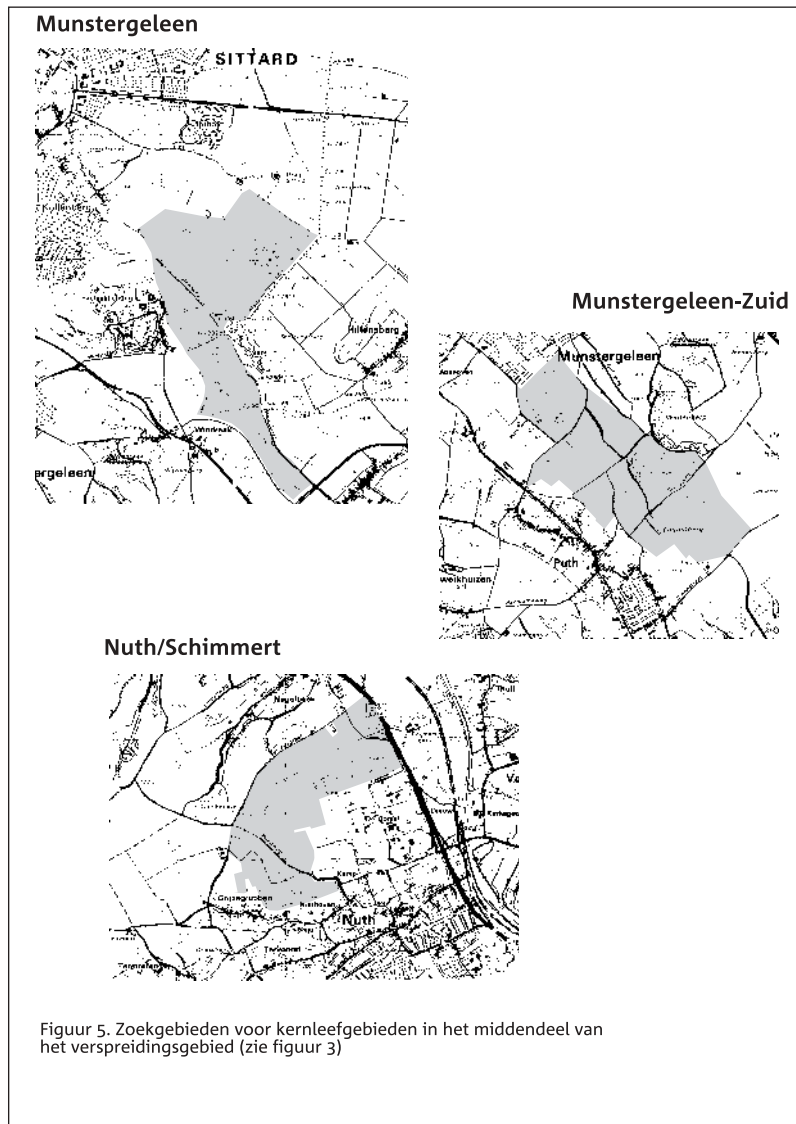
figuur 4

30]

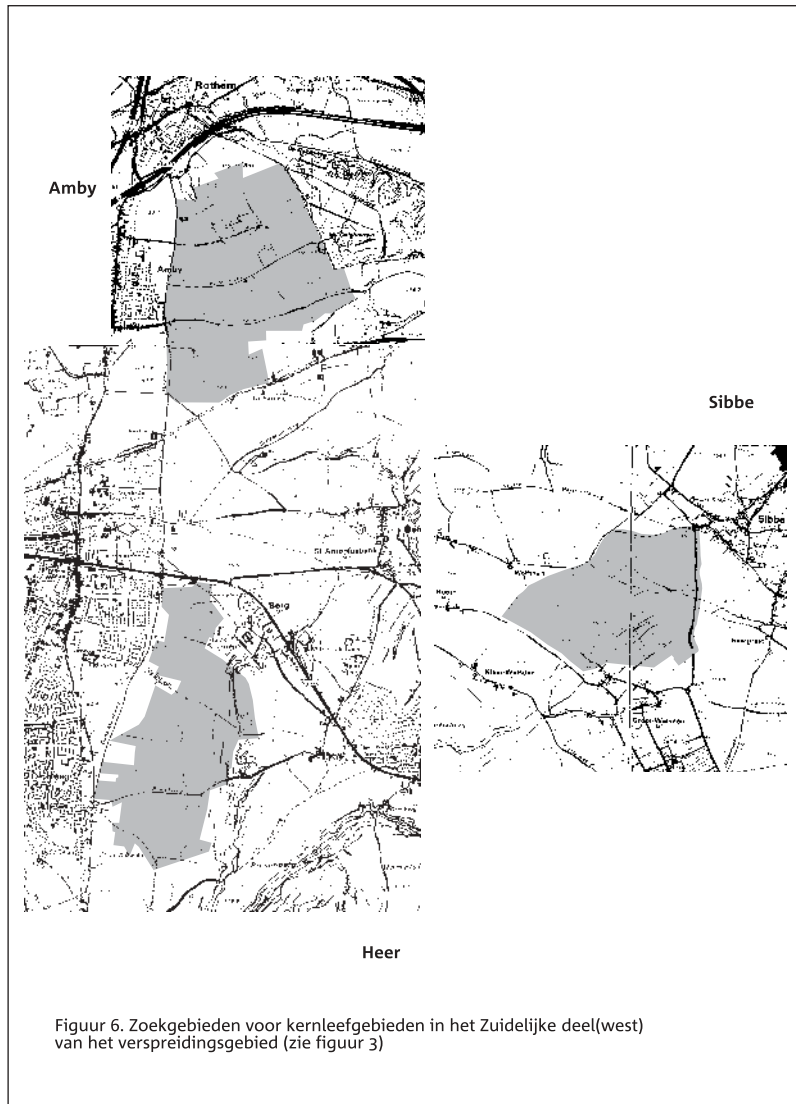
Figuur 4. Zoekgebieden voor kernleefgebieden in het noordelijke deel van het verspreidingsgebied (zie figuur 3)

figuur 5

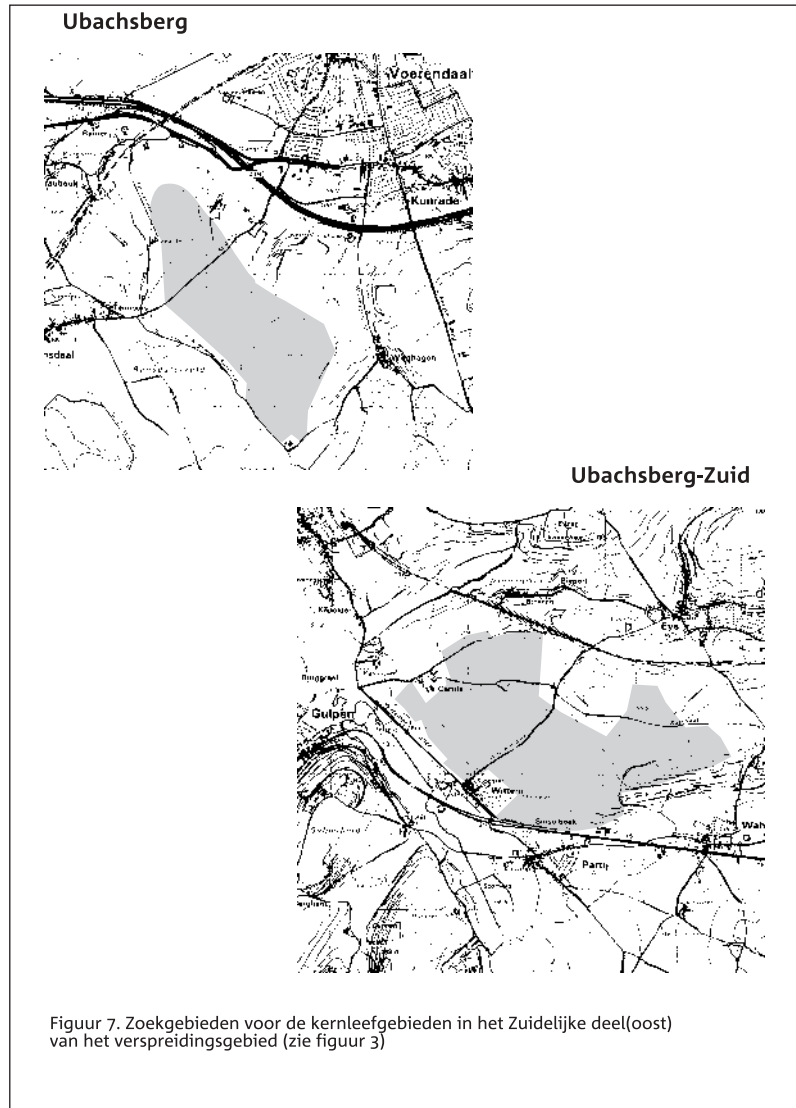
Figuur 5. Zoekgebieden voor kernleefgebieden in het middendeel van het verspreidingsgebied (zie figuur 3)

figuur 6

32]

figuur 7

Figuur 7. Zoekgebieden voor de kernleefgebieden in het Zuidelijke deel(oost) van het verspreidingsgebied (zie figuur 3)

Tabel 1 Kernleefgebieden voor de hamster en de aanwezigheid van burchten in de afgelopen jaren.

In alle gebieden zijn in 1996-1997 hamsterburchten gevonden (van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998).

Aantal jaren met burchten: in hoeveel jaar in de periode 1994-1997 zijn er burchten gevonden.

Aantal burchten: hoeveel burchten zijn in het gebied aangetroffen.

	aantal jaren met burchten	aantal burchten
<i>Noordelijk deel</i>		
Linnerveld	4	> 10
Vlodropperveld	3	1-4
Koningsbosch	3	5-10
<i>Middendeel</i>		
Munstergeleen noord	3	5-10
Munstergeleen zuid	3	5-10
Nuth/Schimmert	3	1-4
<i>Zuidelijk deel-oost</i>		
Ubachsberg-noord	4	5-10
Ubachsberg-zuid	4	5-10
<i>Zuidelijk deel-west</i>		
Heer	4	> 10
Amby	4	> 10
Sibbe	4	1-4

34]

De bescherming van de 11 kernleefgebieden dient concreet plaats te vinden binnen de in de figuren 4 tot en met 7 weergegeven zoekgebieden. Binnen deze zoekgebieden zal in totaal 500 hectare beschikbaar komen voor de vorming van kernleefgebieden voor de hamster. Uitgangspunt is de inzet van 150 hectares reservaatgebied en 350 hectares beheersgebied. Gemiddeld zal dat neerkomen op ongeveer 45 hectare kernleefgebied per zoekgebied.

Aankoop en beheer kernleefgebieden

Binnen de kernleefgebieden dient het beheer aan de drie volgende criteria te voldoen:

1. Het beheer moet optimaal zijn voor de hamster (zie bijlage 2 Hamsterpakket).
2. De omvang van de gebieden en de kwaliteit van het beheer dienen gegarandeerd te zijn.
3. De duurzaamheid van het beheer dient gegarandeerd te zijn (tenminste voor de planperiode).

Om dit duurzaam en hamstervriendelijk beheer tot stand te brengen zijn er drie mogelijkheden:

1. Bindende afspraken met partijen maken (gemeenten, particuliere terreinbeheerders, waterschappen, waterleidingmaatschappijen en Rijkswaterstaat).
2. Afsluiten van meerjarige beheersovereenkomsten met agrariërs.
3. Aankopen van akkers.

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zal voor het totale areaal van 500 hectares t.b.v. de kernleefgebieden de instrumenten beheersovereenkomsten (2) en aankoop (3) inzetten en wil dat deze kernleefgebieden onder een duurzame en effectieve basisbescherming worden gebracht. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zal daarom aan de provincie verzoeken deze kernleefgebieden te begrenzen en tegelijkertijd te zorgen voor een duurzame en effectieve basisbescherming van deze kernleefgebieden.

Elk kernleefgebied gaat uiteindelijk bestaan uit een aantal reservaatshectares als kern met daar omheen de hectares met specifieke hamsterbeheersovereenkomsten. Deze 500 hectares en de daarvoor benodigde financiën zullen echter moeten worden gerealiseerd uit het reeds aan de provincies beschikbaar gestelde relatienotaquotum en binnen de bestaande programmering voor aankoop, inrichting en beheer worden opgenomen .

Actie 13 : Uitwerken begrenzing hamster-kernleefgebieden.

Actie 14 : Inpassen hamsterbeheerpakket voor 500 hectares kernleefgebied in de reguliere beheersregelingen voor natuurgebieden en agrarisch beheer ("De beheersregeling")

Actie 15 : Aankoop 150 hectares voor kernleefgebieden

Actie 16 : Inpassen beheersafspraken voor 150 hectares aankoop in de Regeling Natuurbeheer.

Actie 17 : Afsluiten hamsterbeheer-overeenkomsten voor minimaal 350 ha.

NB: Deze 11 kernleefgebieden (500 ha) kunnen niet gerealiseerd worden in het kader van andere verplichtingen (bijvoorbeeld compensatie).

Elk planjaar zal worden geëvalueerd in hoeverre op bovengenoemde werkwijze het aantal hectares en de gewenste kwaliteit zijn gerealiseerd.

Indien realisering van de gewenste kwaliteit op de gewenste hectares op deze wijze niet mogelijk is, zal een aanpassing of aanvulling van de instrumenten moeten plaatsvinden.

Actie 18 : Jaarlijkse evaluatie van begrenzing, aankoop en beheer ten behoeve van realisering kernleefgebieden voor de hamster.

De Dienst Landelijk Gebied heeft, mede op basis van berekeningen van het LEI-DLO, tijdelijke contracten afgesloten op basis van een hamsterbeheerpakket (bijlage 2). De provincie zal in het kader van de begren-

zingenprocedure EHS, ook over de inzet van beheerpakketten voorstellen doen. Hiervoor zal het huidige hamsterbeheerpakket voor 1 januari 2000 op inhoudelijke en financiële randvoorwaarden worden geëvalueerd.

Bovendien moet het mogelijk blijven na elke evaluatie, aangezien niet alles over de hamster bekend is, het beheer binnen de kernleefgebieden zo nodig aan te passen. Het beheer van de akkers, zowel door terreinbeheerders na aankoop als door boeren via een beheerspakket, zal worden aangepast zodra de gewenste resultaten niet worden behaald. Daarvoor zal consequent worden gemonitord.

Actie 19 : Evaluatie hamsterbeheerpakket

Actie 20 : Monitoring effect hamster-specifiek beheer in kernleefgebieden.

Actie 21 : Ecologisch onderzoek naar habitat-voorkeur en gebruik in relatie tot bedrijfsvoering en teeltplan in de kernleefgebieden.

36]

6.6 Maatregelen in de verbindingzones

De verbindingen tussen de kernleefgebieden lopen via de akkerlandschappen waarin de verschillende kernleefgebieden zijn geselecteerd. Verbindingszones, binnen zo'n akkerlandschap of tussen verschillende akkerlandschappen, die extra aandacht vragen zijn met pijlen in figuur 3 weergegeven. Daarbij is onderscheid gemaakt in twee typen verbindingzones. De 'absolute verbindingzones' zijn door de overige inrichting van het gebied waarin ze liggen en de zeer beperkte ruimte nagenoeg gebonden aan de aangegeven locatie. De ligging van de 'indicatieve verbindingzones' kan tijdens de planuitwerking nog enigermate wijzigen, indien uit het oogpunt van de ruimtelijke ordening daarvoor goede redenen zijn.

Voor een viertal verbindingzones zijn zogeheten steunpunten gewenst, omdat het te overbruggen gebied momenteel te weinig tijdelijke verblijfplaatsen voor migrerende hamsters bevat.

Voor veiligstelling van de verbindingzones en de steunpunten tussen de akkerlandschappen kan gebruik worden gemaakt van de systematiek van bescherming die ook voor de verbindingzones in het kader van het Natuurbeleidsplan wordt gehanteerd (ecologische verbindingzones). LNV zal de provincie Limburg vragen dit verder uit te werken.

Actie 22 : Uitwerking bescherming verbindingzones.

Actie 23 : Ecologisch onderzoek naar verplaatsingen in en het gebruik van landschapselementen. Doel is het ontwikkelen van richtlijnen voor inrichting van corridors en het opheffen van barrières.

6.7 Maatregelen buiten de kernleefgebieden

Voor de lange termijn moet worden ingezet op een natuurlijk en duurzaam beheer en inrichting van het totale akkerlandschap waarbinnen de hamster uiteindelijk zal moeten kunnen overleven. Dit geldt zowel voor gebieden binnen de EHS als daarbuiten. Hiervoor zullen LNV en de provincie Limburg dan ook aandacht vragen bij zowel de terreinbeherende organisaties als de andere grondgebruikers (o.a. boeren).

Hierdoor zal ook bescherming worden geboden aan andere organismen van de akkerleefgemeenschap. De kernleefgebieden vormen alleen de ruggesgraat van de hamsterleefgebieden in Limburg. Het versterken van dit netwerk is noodzakelijk door ook buiten de kernleefgebieden maatregelen te treffen. Naast de in § 6.4. genoemde afstemming binnen de ruimtelijke ordening zijn het gedogen van hamsters en een juist beheer van groot belang. Het beheer van landbouwgebieden in bezit van particulieren of een hamstervriendelijk beheer van particuliere en gemeentelijke gronden met natuurwaarden draagt bij aan de verbetering van het akkerlandschap. Terreineigenaren, zoals natuurbeschermende organisaties, wegbeheerders en gemeenten, kunnen op deze wijze actief meewerken aan de bescherming van de hamster. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij geeft met andere instanties vorm aan dit beleid. In 2000 zal de beheersregeling voor agrarische gebieden inzetbaar zijn. Binnen deze regeling zullen specifieke akkerflora- en faunapakketten in hun werkingsgebied inzetbaar zijn.

Over de financiële en arbeidstechnische aspecten van een hamstervriendelijke bedrijfsvoering op het bedrijfs- en gebiedsniveau is niet voldoende bekend.

Daarvoor zal nog aanvullend onderzoek plaatsvinden.

Actie 24 : Bestaande beheerspakketten in de beheersregeling voor akkerflora en -fauna toetsen/aanpassen aan hamstervriendelijkheid.

Actie 25 : Geïntegreerd ecologisch en bedrijfsonderzoek naar de financiële en bedrijfsmatige consequenties van hamsterbeheer op de agrarische bedrijfsvoering in het akkerlandschap.

Gedoogregeling

De bestaande gedoogovereenkomst voor het veilig stellen van de hamsterburchten wordt aangepast. Deze is speciaal bedoeld voor bescherming van hamsterburchten buiten de kernleefgebieden en de verbindingzones. Een vergoeding zal worden gegeven voor het achterwege laten van grondbewerking, het niet gebruiken van biociden en het niet oogsten in een straal van 20 meter rondom de burcht (zie bijlage 3).

Om snel te kunnen reageren op nieuwe vindplaatsen zal een centraal meldpunt van hamsterburchten in werking worden gesteld (zie § 6.8. Coördinatie hamsterbescherming).

Een gedoogregeling is momenteel al in gebruik binnen een aantal deelgebieden, maar zal in 2000 inzetbaar zijn in alle gebieden waar burchten

worden aangetroffen. Voor percelen waarvoor hamsterbeheerspakketten zijn afgesloten is de gedoogregeling niet van toepassing omdat bescherming van de burcht in de pakketten is opgenomen.

Actie 26 : Afsluiten van hamster-gedoogpakketten voor percelen waarop hamsterburchten zijn vastgesteld.

Randenbeheer

Het randenbeheer binnen de beheersregeling zorgt voor een kruidenrijke zone langs akkers. Het randenbeheer voorziet in een vergoeding voor het achterwege laten van chemisch bestrijding van planten en dieren. Het afsluiten van overeenkomsten vindt plaats in beperkte gebieden waar zich kansen voor herstel van akkerflora en -fauna in z'n algemeenheid voordoen.

Het pakket Landschapsbeheer zit ook in de beheersregeling. Deze kunnen ook in bepaalde gebieden worden afgesloten. Afspraken over samenvallen met andere werkingsgebieden en/of pakketten moeten worden gemaakt.

Actie 27 : Bestaande pakketten "randenbeheer" en Landschapsbeheer toetsen en eventueel aanpassen aan hamstervriendelijkheid. Afstemmen met andere werkingsgebieden / pakketten.

Berm- en wegrandenbeheer

Bermen kunnen een belangrijke rol spelen als voedselbron en tijdelijke verblijfplaats voor de hamster en als schakel tussen de leefgebieden. Uiteraard moet dit positief effect per lokatie worden afgezet tegen het nadelig effect van mogelijke slachtoffers door het verkeer (afhankelijk van verkeersintensiteit). Het berm- en wegrandenbeheer moet daarvoor worden afgestemd op het beheer van de hamsterleefgebieden waarbinnen ze liggen. Het beheer zal een kruidenrijke vegetatie moeten opleveren.

Actie 28 : Stimulering hamstervriendelijk berm- en wegrandenbeheer door de wegbeheerders.

38]

6.8 Coördinatie hamsterbescherming

Het in 1998 ingestelde Hamster Overleg Limburg (HOL) zal gedurende de looptijd van het beschermingsplan hamster blijven functioneren. De doelstelling van het overleg is de uitvoering van het beschermingsplan hamster te begeleiden door:

- advisering ten aanzien van beleid en uit te voeren maatregelen;
- het draagvlak te vergroten voor de uitvoering van maatregelen;
- afstemming in beleid en uitvoering te creëren;
- informatie-uitwisseling, onder meer over beleidszaken, uitvoering van maatregelen en lopende onderzoeken.

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zal in overleg met andere overheidsinstanties, landbouworganisaties en terreinbe-

heerders invulling geven aan dit hamsteroverleg. Indien om reden van effectiviteit verbreding van dit overleg gewenst is, worden andere organisaties hierbij betrokken zoals gemeenten, waterleidingmaatschappijen, wegbeheerders en onderzoekers.

Actie 29 : Formaliseren hamsteroverleg.

6.9 Onderzoek

Onderzoek naar de hamster in Nederland

Over de hamster zelf, zijn gedrag, zijn levenswijze en de wijze waarop hij zich verplaatst in het landschap is te weinig bekend. De relatie tussen landgebruik, migratie en de overleving van de hamster is slecht onderzocht. Vooral voor de invulling van beheerspakketten is kennis daarover gewenst. Ook is meer inzicht noodzakelijk in de natuurlijke fluctuaties van de hamster om de effectiviteit van de maatregelen op een juiste wijze te kunnen beoordelen. Een onderzoek naar het habitat van de hamster geeft inzicht in gewenste inrichting van leefgebieden en de omvang van de in te zetten instrumenten. Voor de verplaatsing binnen en uitwisseling tussen leefgebieden is tevens onderzoek naar corridors, barrières en oplossingen daarvoor noodzakelijk.

Zolang niet duidelijk is of onderzoekstechnieken schadelijk zijn voor individuele hamsters of populaties van hamsters zal hiervan in het hamsteronderzoek geen gebruik gemaakt worden.

Ook omdat de *Atlas of European Mammals* ondersoorten onderscheidt is het voor het fok- en uitzetprogramma relevant om te weten hoeveel genetische variatie er is binnen de populatie waaruit eventueel dieren betrokken worden om mee te fokken.

Actie 30 : Ecologisch onderzoek naar populatiefluctuaties en de relatie tussen de aantallen burchten en de aantallen hamsters . Doel is een analyse van populatiekenmerken in relatie tot het agrarisch beheer (bedrijfstype).

Actie 31 : Levering en interpretatie van onderzoeksgegevens in 1999 voor beleidsonderbouwing en afstemming van beleid, onderzoek en bescherming met andere landen (Relatie onderzoek/beleid).

Actie 32 : Voorbereiden en inhoudelijk begeleiden internationale workshop Duitsland, België, Frankrijk, Nederland. Gestart in 1999.

Actie 33 : Uitvoeren workshop Duitsland, België, Frankrijk, Nederland.

Actie 34 : Internationale kennisuitwisseling 2000 - 2004.

Actie 35 : Populatiegenetisch onderzoek hamster.

[39

6.10 Monitoring en evaluatie

Alle maatregelen zullen op hun effectiviteit beoordeeld moeten worden. Kennis over de gevolgen van specifiek hamsterbeheer zijn onvoldoende

voorhanden dus een vinger aan de pols is gewenst. Monitoring levert de informatie voor wijzigingen in de beheerspakketten en andere beschermingsmaatregelen. Boeren kunnen daaraan een belangrijke bijdrage leveren. Medewerking aan monitoring zal daarom ook als voorwaarde worden opgenomen in de beheersovereenkomsten. Op deze wijze wordt ook tegemoet gekomen aan de Habitatrichtlijn waarin het belang van 'een systeem voor toezicht op de staat van instandhouding van de in de richtlijn bedoelde soorten' wordt aangegeven. Jaarlijks wordt een rapportage over het gevoerde beheer en de behaalde resultaten opgesteld. Een periodieke evaluatie van het beleid is noodzakelijk, om de effectiviteit van het beheer nader te bezien c.q. zo nodig de uitvoering bij te stellen.

- Actie 36 : Ontwikkelen methodieken voor monitoring en evaluatie gericht op doelmatigheid van beleid-/beheersmaatregelen en de relatie met de lange-termijn ontwikkeling van de soort.
- Actie 37 : Beleidsevaluatie beschermingsplan hamster
- Actie 38 : Evaluatie inzet instrumenten beheersovereenkomst/gedoogovereenkomst.
- Actie 39 : Evaluatie effectiviteit overige instrumenten.
- Actie 40 : Monitoring populatie.

6.11 Educatie en voorlichting

Zonder voorlichting is het draagvlak niet aanwezig om de bescherming van de hamster binnen het landelijke gebied vorm te geven. Bovendien ontbreekt de kennis bij beheerders over het juiste hamsterbeheer.

Voorlichtingsbijeenkomsten voor agrariërs en andere beheerders van het buitengebied zijn van belang om het draagvlak te verbreden en kennis over te brengen.

Hulpmiddelen voor de bescherming zijn brochures, exposities en voorlichtingsavonden. In openbare gelegenheden als bibliotheken en gemeentehuizen kan een tijdelijke, reizende expositie worden ondergebracht. Een diaserie over het leven van de hamster, de bedreigingen en de bescherming zoals die nu vorm krijgt is op velerlei plaatsen bruikbaar. Scholen kunnen de serie bijvoorbeeld lenen voor een les over akkers en de dieren en planten die daar leven. Bij voorlichtingsavonden voor agrariërs en andere beheerders van het buitengebied zijn de dia's een goede inleiding op de doelstellingen van het hamsterbeleid.

- Actie 41 : Voorlichting en educatie t.b.v. draagvlakverbreding (voorlichting). Gestart in 1999.
- Actie 42 : Voorlichting en educatie hamster ten behoeve van kennisverbreding bij lokale overheden, organisaties en boeren, te organiseren via bezoekerslocatie Heer/Voorlichtingscentrum hamster.

7 Actieplan

7.1 Planperiode en fasering

Het acties uit dit beschermingsplan hebben een looptijd van vijf jaar, de periode van 2000 - 2004.

De maatregelen voor zowel de korte als lange termijn zijn deels opgestart of zullen zo snel mogelijk en tegelijkertijd opgestart worden. Op deze manier worden alle acties voortvarend opgepakt, waarbij tijdens de uitvoering van de acties afstemming plaatsvindt. Een goed voorbeeld hiervan is het ten behoeve van de inventarisatie (actie 2) al werken met een voorlopige methodiek (actie 1) terwijl tegelijkertijd wordt gewerkt aan de definitieve inventarisatiemethodiek (actie 36).

- I) 2000 - 2004 Fokprogramma + uitzetprogramma, Beschermen van restpopulaties hamsters.
- II) 2000 - 2004 Voorwaarden scheppen voor de ontwikkeling van hamsternetwerkpopulaties door veiligstelling en inrichting van 500 hectare hamsterkernleefgebied
- III) 2000 - 2004 Aanzet geven voor kwaliteitsverbetering van het akkerlandschap in geheel Zuid- en Midden-Limburg.

[41

7.2 Financieel overzicht beschermingsplan hamster

zie volgende pagina

nr	omschrijving aktiepunten/ maatregelen	verantwoordelijke	uitvoerder	budget	kosten per jaar in gld					totaal 2000 - 2004
					1999 *	2000	2001	2002	2003	
	ruimtelijke ordening									
11.	toetsing & handhaving hamsterbeleid in RO	provincie	provincie / gemeenten							
12.	afstemming facet- en sectorbeleid	LNV (dir Zuid) / provincie	LNV (dir Zuid) / provincie							
	kernleefgebieden									
13.	uitwerking begrenzing kernleefgebieden	provincie	provincie							
14.	inpassen hamsterbeheer in de beheersregelingen	LNV - DN	LNV - DN							
15.	aankoop reservaatgebieden 150 ha	provincie	DLG	Realisering EHS						
16.	beheersafspraken 150 ha reservaatgebied	Laser	DLG	Regeling Natuurbeheer						
17.	afsluiten beheers- overeenkomsten 350 ha	Laser	DLG	Regeling Agrarisch Natuurbeheer						
18.	jaarlijkse evaluatie begrenzing, aankoop en beheer	LNV (dir Zuid) / provincie	DLG							
19.	evaluatie hamsters beheerpakket	LNV-DN	div. organisaties							
20.	monitoring effecten hamsterspecifiek beheer	IKC	DLG e.a.							
21.	Onderzoek habitat vs. agr. bedrijfsvoering	LNV (dir Zuid)	Alterra	DLO programmering						
	verbindingzones									
22.	uitwerken bescherming verbindingzones	LNV (dir Zuid) / provincie	LNV (dir Zuid) / provincie							
23.	onderzoek functie en gebruik verbindingzones	LNV (dir Zuid)	Alterra	DLO programmering						
	maatregelen buiten hamsterkernleefgebieden									
24.	toetsen bestaande flora- en fauna-pakketten op hamstervriendelijkheid	LNV (dir Zuid) / provincie	LNV (dir Zuid) / provincie							
25.	geïntegreerd onderzoek akkerlandschap	LNV (dir Zuid)	Alterra	DLO programmering soortenbudget						
26.	afsluiten hamstergedoogpakketten	provincie	provincie							
27.	toetsen / aanpassen randen- en landschapsbeheer	LNV (dir Zuid) / provincie	LNV (dir Zuid) / provincie							
28.	hamstervriendelijk berm- en wegrandenbeheer	LNV (dir Zuid) / provincie	LNV (dir Zuid) / provincie beheerders							

44]

nr	omschrijving aktiepunten/ maatregelen	verantwoordelijke	uitvoerder	budget	kosten per jaar in gld 1999 * 2000	2001	2002	2003	2004	totaal 2000 - 2004
29.	coördinatie hamsterbescherming formaliseren hamsteroverleg	LNV (dir Zuid) / provincie	LNV (dir Zuid) / provincie							
30.	Onderzoek hamster populatie-ecologisch onderzoek	Alterra	Alterra	DLO programmering					-	
31.	koppeling onderzoek - beleid	LNV (dir Zuid)	Alterra	DLO programmering	55.000	-	-	-	-	-
32.	voorbereiding, begeleiding workshop	Alterra	Alterra	DLO programmering	20.000	-	-	-	-	-
33.	uitvoeren workshop	Alterra, Laser	NHGL	Soortenbudget	20.000	-	-	-	-	-
34.	internationale kennisuitwisseling	Alterra	Diversen	DLO programmering						
35.	populatiegenetisch onderzoek hamster****	Alterra	Alterra	DLO programmering						
Monitoring en evaluatie										
36.	Ontwikkelen methodieken monitoring en evaluatie	Alterra	Alterra	DLO programmering		P.M.	P.M.	P.M.	P.M.	P.M.
37.	Beleidsvaluatie soortbeschermingsplan	IKC	IKC							
38.	Evaluatie beheersinstrumenten	IKC	Laser, DLG							
39.	Evaluatie overige instrumenten	IKC	Laser, DLG							
40.	Monitoring populaties + jaarlijkse inventarisatie	IKC								
educatie en voorlichting										
41.	Voorlichting t.b.v. draagvlakvergroting	Laser	Vereniging Das & Boom	Soortenbudget	50.000	-	-	-	-	-
42.	Voorlichting via bezoekerscentrum Heer t.b.v. kennisverbreding *****	LNV (dir Zuid)	Natuurmonumenten	Soortenbudget overige partijen	60.000	-	-	-	-	60.000
						P.M.	P.M.	P.M.	P.M.	P.M.
	TOTAAL				280.000	354.500	122.451	125.461	128.530	131.662
										856.602

Toelichting

In de tabel zijn voor de jaren 2000 t/m 2004 alleen de bedragen opgenomen die komen uit het soortenbudget. De onderzoeksactiviteiten (door Alterra), de realisering EHS en de regelingen Agrarisch Natuurbeheer en Natuurbeheer kennen namelijk hun eigen programmeringsafspraken. DLO programmering; kostenindicatie 2000 t/m 2004 (acties 7a, 21, 23, 25, 30, 34 en 35) f. 1.550.000 (afgerond).

* kosten die in 1999 gemaakt worden voor noodopvang en fokprogramma waren gefinancierd door de deelnemende partijen zelf.

** Bijstelling vindt plaats naar aanleiding van elke herijking fokprogramma.

*** De huidige inschatting is dat er in 2000 slechts één uitzetlocatie gerealiseerd zal worden te samen met buitenlocatie Heer. Bovendien is er vanuit gegaan dat het inrichtingsniveau van de uitzetlocatie lager is. Hierdoor zijn de kosten van de uitzetlocatie lager in geschat dan voor de buitenlocatie Heer.

De begeleidingsgroep zal t.z.t. de benodigde investeringskosten nader onderbouwen.
nader onderbouwing door begeleidingsgroep.

***** in 2000 eenmalig uit LNV-soortenbudget, overige jaren op basis van nadere afspraken deelnemende partijen.

Samenvatting

De verspreiding van de hamster in Europa volgt voor een belangrijk deel de öss afzettingen. In Nederland komt de hamster op de rand van zijn verspreidingsgebied voor. Door intensivering van de landbouw is het habitat van de hamster ongeschikt geworden in West Europa. Tot voor kort werd de hamster aangetroffen op akkers in Midden- en Zuid-Limburg. Hij is daar de laatste jaren zo snel achteruit gegaan, dat besloten is om een aantal dieren te vangen en ermee te gaan fokken. Daarnaast zijn 11 kernleefgebieden gepland. Ze hebben ieder een oppervlakte van 45 ha. Ze worden in aparte zoekgebieden gerealiseerd. In totaal zal 500 ha akkerland voor hamsters geschikt worden gemaakt; 150 ha daarvan zal als reservaat worden beheerd, terwijl op 350 ha door boeren beheersovereenkomsten kunnen worden afgesloten. Deze kerngebieden zullen door corridors met elkaar in verbinding staan, zodat genetische uitwisseling mogelijk blijft. Daarvoor zullen planologische maatregelen worden genomen. Buiten de kern leefgebieden kan gebruik worden gemaakt van hamster gedoogovereenkomsten en van beheersovereenkomsten voor randenbeheer. Andere geplande beschermingsmaatregelen zijn voorlichting en opleiding, onderzoek en monitoring en samenwerking met Duitsland en België. In beide landen is de hamster eveneens ernstig bedreigd. Het doel is de kern leefgebieden van de drie landen met elkaar te verbinden en daarmee de hamster te behouden. Daarnaast is het de bedoeling het akkerlandschap, waar de hamster thuis hoort in ere te herstellen. Deze beschermingsmaatregelen vloeien niet alleen voort uit de hachelijke positie waarin de hamster verkeert. Nederland heeft ook verplichtingen door de Flora en Fauna wet, de Habitat Richtlijn van de Europese Unie, de Biodiversiteits-Conventionie en de Conventionie van Bern. Het beschermingsplan loopt tot 2004. Daarna zal worden bezien welke maatregelen verder nodig zijn.

Summary

46]

The distribution of the hamster in Europe follows roughly the loess soils. In the Netherlands the hamster is at the border of its occurrence. Intensified agriculture is the cause that hamster habitat is not suitable anymore in Western Europe. Until now hamsters in the Netherlands could be found in the province of Limburg. However the population has decreased so severely, that the government decided to catch a number of animals and to start breeding them. Furthermore 11 core hamster habitats are planned. Each of them covers an area of 45 ha. They will be realised in designated search areas. Over all 500 ha suitable hamster arable habitat will be created; of which 150 ha will be managed as reserve. On 350 ha farmers are encouraged to manage hamster habitats under contract with the government. To create the possibility of genetic exchange the core areas will be connected to each other with corridors. This will be done by keeping the corridors farmland. Outside the core areas it is possible for farmers to get some money for tolerating hamsters and for managing field margins for nature. Other conservation measures are extension and education, research and monitoring and co-operation with Germany and Belgium. The aim of all these measures is to keep the hamster in the Netherlands. Next to that the government aims to develop and keep the species rich arable landscape in Limburg where the hamster is at home. The conservation does not find its cause only in the endangered position of the hamster. The Netherlands is even obliged to protect the hamster by the Flora and Fauna Act, in which as well the obligations of the European Union's Habitat Directive are implemented. Finally the Netherlands is obliged to protect the hamster according to the Convention of Bern and the Biodiversity Convention. This conservation plan runs to 2004. In the evaluation will be concluded what measures must be carried out afterwards.

Geraadpleegde literatuur

- **Apeldoorn, van R.C. & W. Nieuwenhuizen, m.m.v. C.H. Klein Douwel & P.L.L. Thomas**, 1998. Overlevingsplan hamster (*Cricetus cricetus*): analyse van knelpunten, oplossingsrichtingen en voorwaarden voor een duurzame toekomst in Limburg. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek IBN-DLO, Wageningen, Vereniging Das & Boom, Beek-Ubbergen en Natuurhistorisch Genootschap Limburg (Stichting de Lierelei), Maastricht.
- **Backbier, L.A.M., E.J. Gubbels, K. Seluga, A. Weidling, U. Weinhold & W. Zimmermann**, 1998. Der Feldhamster, *Cricetus cricetus* (L., 1758): Einne stark gefährdete Tierart. Rapport Internationale Arbeitsgruppe Feldhamster en Stichting Hamsterwerkgroep Limburg, Geleen.
- **Bal, D., H.M. Beije, Y.R. Hoogeveen, S.R.J. Jansen & P.J. van der Reest**, 1995. Handboek natuurdoeltypen in Nederland. IKC-Natuurbeheer, Wageningen. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.
- **Beije, H.M., L.W.G. Higler, P.F.M. Opdam, T.A.W. van Rossum & H.J.P.A. Verkaar** (red), 1994. Levensgemeenschappen. Deel 1. Bos- en Natuurbeheer in Nederland. Backhuys Publishers Leiden.
- **Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen** (red), 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.
- **Christaens, B. & J. Verwaerde**, 1998. Verspreiding van de Hamster (*Cricetus cricetus*) in Vlaanderen De Wielewaal, Turnhout.
- **Grulich, I.**, 1978. Standorte des Hamsters in der Ostslowakei. Acta Sc. Nat. Brno 12 (1): 3-42.
- **Grulich, I.**, 1986. The reproduction of *Cricetus cricetus* (Rodentia) in Czechoslovakia. Acta Sc. Nat. Brno, 20:1-56.
- **Hofmeister, H. & E. Grave**, 1986. Lebensraum Acker; Pflanzen der Äcker und ihre Ökologie. Verlag Paul Parey, Hamburg und Berlin.
- **Husson, A.M.**, 1949. Over het voorkomen van de Hamster, *Cricetus cricetus* (L.), in Nederland. - Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, 2: 13-54.
- **Krekels, R.F.M. & R.E.M.B. Gubbels**, 1996. Hamsterinventarisatie 1994 en soortbeschermingsplan. Natuurbalans/Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Nijmegen/Maastricht.
- **Lenders, A.**, 1985. Het voorkomen van de Hamster *Cricetus cricetus* (L., 1758) in relatie tot bodemtextuur en bodemtype. Lutra 28: 71-94.
- **Lenders, A. & E. Pelzers**, 1982. Het voorkomen van de Hamster *Cricetus cricetus* (L.) aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied in Nederland. Lutra 25: 69-80.
- **Lenders, A. & E. Pelzers**, 1986. Distribution of the common hamster (*Cricetus cricetus* L.) in The Netherlands. Zeitschrift für Säugetierkunde, 51: 90-96.

- **Lina, P.H.C. & G. van Ommering**, 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare zoogdieren in Nederland. IKC-Natuurbeheer, Wageningen.
- **Luijten, L. & R. Krekels**, 1997. Hamsterinventarisatie in 11 aankoopgebieden van Natuurmonumenten. Bureau Natuurbalans-Limes Divergens, Nijmegen.
- **Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij**, 1989. Beschermingsplan Dagvlinders. LNV-directie NMF, 's-Gravenhage.
- **Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij**, 1991. Herstelplan Leefgebieden Patrijs. LNV-directie NMF, 's-Gravenhage.
- **Mitchell-Jones A.J., G.Amori, W. Bogdanowicz, B. Kryštufek, P.J.H. Reijnders, F. Spitzenberger, M. Stubbe, J.B.M. Thissen, V. Vohralík & J. Zima**, 1999. The Atlas of European Mammals.
- **Niethammer, J.**, 1982. *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758)-Hamster (Feldhamster). In: Niethammer, J. & F. Krapp (ed.). Handbuch der Säugetiere Europas. Band 2/1 Nagetiere 2. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- **Seluga, K. & M. Stubbe**, 1996. Dichte, Verteilungsmuster und Besiedlungsstrategie von Feldhamstern (*Cricetus cricetus* L.) auf landwirtschaftlich genutzten Flächen im nordöstlichen Harzvorland. Z. Säugetierkunde 61. Sonderheft: 56-57.
- **Seluga, K., M. Stubbe & U. Mammen**, 1996. Zur Reproduktion des Feldhamsters (*Cricetus cricetus* L.) und zur Ansiedlungsstrategie der Jungtiere. Abh. Ber. Mus. Heineanum 3: 129-142.
- **Stubbe, M., K. Seluga & A. Weidling**, 1997. Bestandssituation und Ökologie des Feldhamsters *Cricetus cricetus* (L., 1758). Tiere im Konflikt 5: 1-59. Martin-Luther Universität Halle-Wittenburg, Halle/Saale.
- **Stubbe, M. & A. Stubbe**, 1998. Ökologie und Schutz des Feldhamsters. Martin-Luther Universität Halle-Wittenburg, Halle/Saale.

Bijlage 1.

Criteria om de kernleefgebieden voor de hamster vast te stellen (toelichting bij figuur 3).

De kernleefgebieden van de hamster zijn op basis van een aantal criteria tot stand gekomen (van Apeldoorn & Nieuwenhuizen, 1998):

- kan het gebied op lange termijn de overleving van een netwerk met daarin een kernpopulatie waarborgen (de mate van duurzaamheid);
- zijn in het gebied meer jaren hamsters waargenomen en hoe recent zijn de waarnemingen;
- zijn er momenteel veel burchten in het gebied aanwezig;
- ligt het gebied in een belangrijke verbindingssas.

In onderstaande tabel is aangegeven of en in welke mate de criteria van toepassing zijn op de verschillende kernleefgebieden.

[49]

Gebied	Duurzaamheid ¹		Hamsterburchten ²			Situering ³ In verbindings-as
	62 ha	112 ha	jaren met burchten ^A	aantal burchten ^B	recent aanwezig ^C	
Linnerveld	••••	•••	+++	+++	+++	1
Heer ^A	••	••	+++	+++	+++	1
Amby ^A	•••	••	+++	+++	+++	1
Vlodrop	•••	••	++	+	+++	2
Munstergeleen Noord	••••	••••	++	++	+++	2
Munstergeleen Zuid	••••	••••	++	++	+++	2
Koningsbosch	•••	•••	++	++	+++	2
Nuth/Schimmert	••••	••••	++	+	+++	2
Ubachsberg Noord	••••	•••	+++	++	+++	2
Ubachsberg Zuid	••••	•••	+++	++	+++	2
Sibbe	••••	•••	+++	+	+++	2

¹ Duurzaamheid (uitgaande van een 62 ha groot kernleefgebied)

- = sterk duurzaam; •••• = matig duurzaam;
- = zwak duurzaam; • = zeer zwak duurzaam

² Hamsterburchten

^A aantal jaren met burchtwaarnemingen (+++ = 4 jaren; ++ = 3 jaren; + = 2 jaren)

^B aantal burchten (+ = 1-4; ++ = 5-10; +++ = >10)

^C recent burchten aanwezig (recent 96/97= +++; 1995=++; 1994=+)

³ Situering in verbindingssas (0 = nee; 1 = aan einde van as; 2 = midden in as)

^A De gebieden Amby en Heer kunnen ook als één leefgebied worden aangemerkt.

50]

Bijlage 2.

Hamsterpakket voor kernleefgebieden.

Technische voorwaarden voor 6-jarig hamsterpakket:
Wintergraan / luzerne + hamstermengsel

- Geen grondbewerking dieper dan 10 cm.;
- Op 50% van de oppervlakte wintergraan met luzerne telen en de overige 50% inzaaien met hamstermengsel (om en om in stroken van maximaal 20 m breed);
- Inzaai wintergraan en luzerne tussen 15 oktober en 1 januari. Inzaai van 45 kg/ha hamstermengsel vóór 1 april;
- Maximale hoeveelheid graan 100 kg/ha in combinatie met 10 kg/ha doorzaai van luzerne (inzaaien op dezelfde dag + onderwerken). De luzerne dient geënt te zijn, indien de laatste 2 jaar geen luzerne verbouwd is;
- Geen bemesting toepassen;
- Geen gebruik van bestrijdingsmiddelen (insecticiden, herbiciden, fungiciden en rodenticiden);
- 50% van het graan oogsten in gangbare periode. Hier geen stoppelbewerking toepassen tot 15 oktober; Resterende 50% laten staan tot voorjaar, waarna hamstermengsel wordt ingezaaid;
- Hamstermengsel na 15 oktober afvoeren en daarna wintergraan + luzerne inzaaien;
- Deelnemende percelen tenminste 3x nalopen op aanwezigheid van burchten (waarvan 1 x na de graanoogst en 1 x na afvoer van het hamstermengsel). Hierover schriftelijk rapporteren via inventarisatieformulieren;
- Gedurende de contractperiode geen werkzaamheden verrichten bij gevonden burchten in een straal van 5 meter;
- Bouwplan en indeling van het perceel maken voor de gehele contractperiode. Ieder jaar wisseling van teelt (wintergraan / luzerne en hamstermengsel). Deze ter goedkeuring leggen;

Indien het niet mogelijk is om bovenstaande bepalingen uit te voeren, dient dit tijdig te worden gemeld;

Voor pleksgewijze mechanische bestrijding van ruigtekruiden (kleefkruid, akkerdistel, ridderzuring, melde) is het mogelijk om een ont-heffing aan te vragen.

Samenstelling hamstermengsel (45kg /ha):

15 kg rogge

15 kg boekweit of haver

5 kg rode klaver

4,5 kg luzerne

4 kg bloeiende soorten (korenbloem, klaproos, voederwikke, gele ganzbloem)

0,5 kg zonnebloem

Vergoeding: fl 4.000,- /ha

Bijlage 3.

Gedoogpakket.

Technische voorwaarden voor 1-jarig gedoogpakket

Binnen een straal van 20 m rondom de gevonden hamsterburcht:

- het gewas tot 15 oktober laten staan
- niet machinaal oogsten/maaien
- wintergraan inzaaien na 15 oktober
- geen grondbewerking toegestaan dieper dan 10 cm
- geen gebruik van bestrijdingsmiddelen (insecticiden, herbiciden, fungiciden en rodenticiden) toegestaan

Het sluiten van een gedoogovereenkomst is mogelijk rondom elke hamsterburcht in Limburg, ook binnen de kerngebieden waar het mogelijk is om een hamsterovereenkomst te sluiten mits op het betreffende perceel geen hamsterovereenkomst gesloten is.

[53

Vergoeding: fl 200,- /burcht

Bijlage 4.

Overzicht van in te zetten beheersinstrumenten in verschillende delen van de leefgebieden van de hamster.

Onderdeel leefgebied hamster	Kernleefgebied	Totale leefgebied	Verbindingszone
Instrumentarium			
Aankoop gronden	•		
Hamsterpakket	•		
Gedoogovereenkomst	•	•	•
Akkerpakketten regeling agrarisch beheer *	•	•	•
Pakketten randenbeheer *	•	•	•
Pakketten landschapsbeheer *	•	•	•

* alleen in de daarvoor aangewezen werkingsgebieden.

54]

N.B. afspraken over samenvallen met andere werkingsgebieden en/of pakketten moeten worden gemaakt.